

Els recursos d'acolliment per a les dones sobreviscudes a la violència masclista dins la parella. Un estudi comparat entre les ciutats de Barcelona, Bilbao i Sevilla.

Document de treball, novembre 2009

Elena La Torre Caravita
Gemma Nicolás Lazo
Aura Roig Forteza
Julieta Vartabedian

Col·laboradores

Silvia Alberich
Jazmín Castresana
Ana Victoria Grinberg

Agraïments

Volem agrair a l'Institut Català de les Dones el suport econòmic que ens oferí per poder dur a terme aquesta recerca. Així mateix, voler donar les gràcies als centres d'acollida de les tres ciutats per haver-nos obert les portes i haver-nos posat en contacte amb les dones. Finalment, volem agrair molt especialment a totes les dones amb què vàrem oferir el seu temps per explicar-nos les seves experiències. A elles està dedicada aquesta recerca.

Índex

- 1. Introducció (p. 1)**
 - 1.1 Marc teòric i conceptual (p. 1)
 - 1.1.1 Sobre el concepte de violència masclista i el marc legal existent (p. 1)
 - 1.1.2 Orígens de les cases d'acollida (p. 7)
 - 1.2 Metodologia (p. 12)
 - 1.3 Parts de l'informe de treball (p. 13)

- 2. Barcelona, Bilbao i Sevilla: tres models de recursos d'acolliment (p. 15)**
 - 2.1 Barcelona (p. 15)
 - 2.2 Bilbao (p. 18)
 - 2.3 Sevilla (p.21)

- 3. Els primers moments: un cop presa la decisió de trencar amb la situació de violència (p. 25)**
 - 3.1 L'accés a la informació sobre els recursos existents (p. 25)
 - 3.2 Com entren les dones en contacte amb els recursos d'atenció? (p. 29)
 - 3.2.1 L'èmfasi institucional en la interposició de la denúncia (p. 32)
 - 3.3 L'acolliment d'emergència (p. 34)
 - 3.4 Conclusions sobre els primers moments (p. 40)
 - 3.4.1 Respecte al tema de l'accés a la informació (p. 40)
 - 3.4.2 Respecte al primer contacte (p. 41)
 - 3.4.3 Respecte a l'emergència (p. 41)

- 4. L'estada als recursos d'acollida. El dia a dia de les dones (p. 42)**
 - 4.1 Cap a l'acolliment temporal. Circumstàncies de les dones acollides i criteris d'admissió als recursos (p. 44)
 - 4.2 Trets essencials dels recursos d'acollida (p. 47)
 - 4.2.1 Característiques arquitectòniques dels centres d'acollida temporal (p. 47)
 - 4.2.2 El seguiment de les dones per part de l'equip d'atenció (p. 50)
 - 4.2.3 La convivència entre les dones acollides (p. 57)
 - 4.3 La normativa interna dels recursos d'acolliment i l'organització de la quotidianitat (p.59)
 - 4.3.1 Les normes internes als centres d'acollida i el pla de treball (p. 59)

- 4.3.2 L'organització quotidiana dels centres i el temps de lleure (p. 62)
- 4.3.3 Incompliment de la normativa i expulsió (p. 70)
- 4.4 De camí a l'autonomia (p. 72)
- 4.5 Les diferències derivades de la interposició o no de la denúncia (p. 79)
- 4.6 Conclusions sobre l'acolliment temporal (p. 81)
 - 4.6.1 Respecte als criteris d'admissió als recursos (p. 81)
 - 4.6.2 Respecte a les característiques dels recursos (p. 82)
 - 4.6.3 Respecte a la normativa interna i l'organització quotidiana (p. 83)
 - 4.6.4 Respecte a la recuperació de l'autonomia (p. 83)
 - 4.6.5 Respecte al paper de la denúncia (p. 84)

- 5. Després de l'estadia a la casa d'acollida (p. 85)**
 - 5.1 La sortida del recurs d'acolliment: moment d'incerteses (p. 85)
 - 5.2 Les implicacions de la duració de l'acolliment temporal (p. 85)
 - 5.3 Els pisos tutelats o pisos pont (p. 89)
 - 5.4 Conclusions sobre la sortida de la casa d'acollida (p. 93)
 - 5.4.1 Respecte com experimenten les dones la sortida del recurs (p. 93)
 - 5.4.2 Respecte al temps d'estança en el recurs d'acolliment temporal (p. 93)
 - 5.4.3 Respecte als pisos pont o tutelats (p. 94)

- 6. Conclusions (p. 95)**
 - 6.1 Els primers moments (p. 95)
 - 6.2 L'estada als recursos d'acollida (p.97)
 - 6.3 Després de l'acolliment (p. 99)

- 7. Bibliografia i documents consultats (p. 102)**

1. Introducció

L'informe de treball que presentem recull els primers resultats extrets de la recerca amb títol “Els centres d'acollida per dones que han sobreviscut a la violència masclista dins la parella. Estudi comparat entre les ciutats de Bilbao, Sevilla i Barcelona”, l'objectiu principal de la qual ha estat “analitzar el funcionament de les centres d'acollida, com a recurs d'atenció a les dones que han sobreviscut a situacions de violència masclista intrafamiliar, a través de l'estudi comparatiu de Bilbao, Sevilla i Barcelona, prenent com a principal font epistemològica l'experiència de dones que són o han sigut usuàries dels esmentats recursos”. Les conclusions que recullen aquestes pàgines són parcials, extretes d'aquesta primera recerca. Conscients que aquesta recerca ha de ser continuada per moltes més que contribueixin a la reflexió sobre els models d'acolliment per dones que han sobreviscut a la violència masclista, volem aportar les primeres conclusions a les què arribarem després del treball de camp que vàrem realitzar.

1.1 Marc teòric i conceptual

1.1.1 Sobre el concepte de violència masclista i el marc legal existent

El feminisme, com a pensament i com a moviment social ha recorregut un llarg camí fins arribar a redefinir la violència contra les dones com un fenomen estructural. Els moviments de dones dels anys seixanta varen ser els que iniciaren aquest camí de conceptualització, primer en la violència contra les dones respecte a la violència sexual i, posteriorment, en la violència en la parella. Aquestes dones no només destacaren pels seus esforços d'anàlisi teòrica, sinó que acompanyaren el pensament amb importants pràctiques

polítiques com varen ser, entre d'altres, la creació de les primeres cases d'acollida (Anderson y Zinsser, 2000).

El concepte “violència masclista” posa de manifest que la violència contra les dones no és un succés, un problema personal entre un agressor i una víctima, sinó que és un fenomen estructural que afecta a tot el col·lectiu femení. Tal i com defineix aquest concepte la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista de Catalunya, la violència masclista és “la violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat”.

Com veiem la “violència masclista” és un concepte molt ampli que fa referència a la relació desigual i abusiva entre homes i dones en la societat patriarcal. Una violència que neix i creix a partir d'una concepció patriarcal del món i que abasta totes les possibles formes de violència, el denominador comú de les quals és que són exercides contra les dones pel mer fet de ser-ho. Aquesta pot ser física, psicològica, sexual i econòmica, i manifestar-se en àmbits concrets, com les relacions afectives i sexuals, en la parella, a la família, a l'àmbit laboral, sociocomunitari, etc. Manifestacions de la violència masclista podrien ser: la violació, la mutilació genital, la prostitució forçada, el maltractament en les relacions de parella, etc.

El factor de risc seria, precisament, ser dona.

“Quien ostenta el poder de forma absoluta e indiscutible acaba abusando de él. El poder masculino ha utilizado la violencia para someter y mantener sometidas a las mujeres en un intento, que ya en estos momentos se adivina desesperado, de perpetuar el estatus-quo, la situación de privilegio que la cultura patriarcal ha otorgado al hombre, por el simple hecho de haber nacido varón” (Bosch y Ferrer, 2002).

La violència contra les dones és un fenomen que ha estat tolerat, inclòs promogut, en el nostre passat històric. Formava part de la normalitat. Per això

és un fenomen tan arrelat culturalment. Entre el dret, el discurs de l'esglèsia, la literatura, la filosofia... Tot el ventall ideològic ha legitimat la violència vers les dones.

Pensem en el dret penal, com un dels casos més paradigmàtics. Fins fa no massa, els codis penals permetien maltractar les esposes si feien algun comportament considerat inadequat (és *ius corrigendi* que tenia el marit sobre l'esposa i fills/es) o, inclòs, matar l'esposa que era sorpresa en infidelitat (luxoricidi per causa d'honor que tenia pena de desterrament, pena molt inferior a les penes per assassinat o a la pena imposada a la dona en un cas anàleg).

Una fita important en aquest procés de visibilització de la violència masclista que es convenient citar és l'anomenat Tribunal Internacional de Delictes Contra la Dona, reunió que es va inaugurar el 8 de març de 1976 amb l'assistència de 2.000 dones de 40 països i que va ser concebuda a imatge d'altres grans processos (com el de Nuremberg) i com oposat al Congrés de Nacions Unides sobre les dones que havia tingut lloc a la Ciutat de Mèxic l'any anterior, on les participants ho havien fet com a representants dels seus països o partits polítics.

A partir de la segona meitat de la dècada de 1980, neix el que s'ha anomenat "feminisme institucional", amb la reticència des d'altres feminismes més crítics, creant vertaders lobbies de pressió, integrant els partits polítics, com als països nòrdics, o creant ministeris o departaments especialitzats als governs dels països, com a Espanya. Aquest feminisme va contribuir a la sanció de lleis i plans per la igualtat i, específicament, contra la violència de gènere. A partir d'aquest moment, es va produir, també, el que ha estat definit com el procés d'institucionalització de l'atenció a les dones que havien sobreviscut a la violència de gènere intrafamiliar (Anderson y Zinsser, 2000).

A Espanya, al 1983, el primer govern socialista de la democràcia va crear l'Institut de la Mujer, que va tenir un paper primordial, junt amb les veus del moviment feminista i dels grups de dones especialitzades a aquesta temàtica, en la sensibilització social i en la pressió per a que la violència vers les dones entrés decididament a l'agenda política espanyola (Osborne, 2007). A Catalunya el 1987 es crea la Comissió Interdepartamental de Promoció de la

Dona i, dos anys més tard, l'Institut Català de les Dones. Aquests instituts seran crucials per estudiar qüestions de gènere, difondre i sensibilitzar, etc.

En l'última dècada hi ha hagut un veritable procés de visibilització de la violència masclista a la parella. Un dels elements clau per la visibilització de la violència vers les dones a la parella al nostre país va venir de la mà del cas de l'Ana Orantes, qui a finals de 1997 va ser assassinada pel seu ex marit pocs dies després de fer pública a través d'una televisió autonòmica la seva dramàtica història. Aquest cas va suposar un important punt d'inflexió quantitativa i qualitativa en l'abordatge periodístic i social del tema. A partir d'aquell moment, la violència vers les dones va passar a ocupar espais més rellevants tant als mitjans de comunicació com a les agendes dels/les polítics/ques del nostre país (Bermúdez y Rosal, 1999).

Nacions Unides ha definit el maltractament de dones dins la parella com el delictes privat "més estès del món, més desconegut i més silenciats".

La intervenció del legislador, al marge del debat jurídic-social sobre la seva conveniència i de les opinions crítiques de molts sectors, s'ha justificat essencialment a partir d'aquesta alarma social i mediàtica a la que ens referim, que s'ha vist incrementada per l'augment de víctimes, dones, per actes violents de les seves parelles, marits, ex parelles i ex marits. Concretament, a l'àmbit estatal la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, ha ofert el marc general d'actuació estatal¹.

En la Exposició de Motius, la llei assenyala:

"La violencia de género no es un problema que afecta el ámbito privado. Al contrario, se manifiesta como el símbolo más brutal de la desigualdad existente en nuestra sociedad. Se trata de una violencia que se dirige sobre las mujeres por el hecho mismo de serlo, por ser consideradas,

¹ Malgrat el títol, l'abast de la Llei tan sols fa referència a un tipus de violència de gènere, la violència masclista a la parella, deixant invisibles la resta de manifestacions estructurals de la violència de gènere.

por sus agresores, carentes de los derechos mínimos de libertad, respeto y capacidad de decisión”.

La Llei regula i fixa el que considera que ha de ser la sortida a les situacions de violència vers les dones, identifica i conforma a les parts, interpreta i tradueix jurídicament quins són les seves necessitats, estableix els procediments i marca el temps i els espais de resolució. Per una altra banda, la pretensió de la nova Llei segons la seva Exposició de Motius és la de recollir en un mateix cos legal totes aquelles mesures preventives, educatives, socials, assistencials i jurídiques relacionades amb la violència de gènere.

A l'Estat espanyol, la nova legislació contra la violència masclista a la parella, ha obert un intens debat sobre l'abast, la dimensió i l'estructura de la resposta penal i, també, dels serveis oferts per les administracions públiques per fer front al fenomen de la violència, incloent els centres d'acollida.

En concret, i respecte al nostre objecte d'estudi, la Llei reconeix expressament el dret de les “dones víctimes de violència de gènere” als serveis socials d'acollida i en aquest sentit realitza un canvi històric important ja que es comença a treballar des d'un paradigma de ciutadania i de drets i no només des d'una perspectiva assistencialista.

El dret queda regulat a l'article 19 de la Llei, que al seu punt 1 estableix que:

“Las mujeres *víctimas de violencia de género* tienen derecho a servicios sociales de atención, de emergencia, de apoyo y acogida y de recuperación integral. La organización de estos servicios por parte de las Comunidades Autónomas y las Corporaciones Locales, responderá a los principios de atención permanente, actuación urgente, especialización de prestaciones y multidisciplinariedad profesional”.

Abans d'avançar en el nostre discurs ens sembla interessant aportar una reflexió respecte al propi concepte de víctima. Segons Cobb (1997: 20), “la condición de víctima puede poner en marcha un engranaje discursivo que termina teniendo a las mujeres cautivas en una identidad de ‘víctima’, reduciendo su capacidad y su oportunidad de asumir responsabilidad por sus acciones y de constituirse a sí mismas socialmente como agentes”. Per tant,

davant d'aquest perill² que trobem en la victimització de les dones que han viscut situacions de violència, preferim fer servir el concepte “supervivents”.

I seguint el fil del nostre discurs, quines són les dones *víctimes de violència de gènere* titulars dels drets que reconeix la Llei Integral? Són totes? Només algunes? Actualment, a l'Estat espanyol el reconeixement de drets a la Llei Integral està vinculat i condicionat pràcticament i conceptualment a la sol·licitud d'un ordre de protecció que segueix una denúncia penal. Les dades estadístiques ens indiquen que es tracta d'un percentatge molt petit de dones que pateixen violència. Només un 10% d'aquestes dones han realitzat la sol·licitud i han arribat a judici. Això significa que totes les dones que mai varen denunciar ni han arribat a judici no tenen els drets reconeguts i enumerats a la Llei (Bodelón, 2006).

De fet, des de sectors feministes més crítics s'està posant en qüestió el recurs, primordial en la pràctica, al dret penal. Diríem que històricament l'amistat entre els moviments de dones i el dret penal ha estat perillosa, accidentada i molt controvertida (Bodelón, 1998; Larrauri, 1994; Maqueda, 2006).

Poden assenyalar-se cinc efectes contraproductius en l'ús del dret penal per a la protecció dels interessos de les dones. En primer lloc, la individualització de l'infractor provoca una subestimació de la violència estructural que pateixen les dones ja que els danys provocats superen l'àmbit agressor-víctima. A més a més, el concepte de víctima col·loca les dones en una situació de passivitat que els hi resta força i autonomia. També es judicialitzen qüestions que necessitarien un altre tipus de solucions i es deixa en mans de l'Estat la seva recerca. A això s'ha d'afegir la victimització sencunària, com conseqüència del pas de les dones pel sistema de justícia criminal. Per victimització secundària entenem, segons definició segons la Llei catalana del dret de les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008, 24 d'abril): “el maltractament addicional exercit contra les dones que es troben en situacions de violència masclista com a conseqüència directa o indirecta dels dèficits –quantitatius o qualitius- de les intervencions dutes a terme pels organismes responsables, i també per les actuacions desencertades provinents d'altres agents implicats”

² Per això hem redactat en cursiva el terme *víctimes de violència de gènere*.

(art. 3.h). Finalment és oportuna l'advertència de la perversió que els sectors més conservadors solen realitzar de les demandes feministes respecte de la violència (Bodelón, 1998).

En particular, la Llei Integral ha creat els jutjats de violència, que porten la qüestió penal i les civils que puguin derivar-se (divorci, pensions, custòdia filles/s, etc.) conjuntament; ha elevat a delicte algunes conductes abans considerades falta en el cas en què sigui un home l'agressor en relacions de parella i ha elevat les penes d'aquests tipus delictius en els mateixos casos (això ho ha realitzat la Llei Integral junt amb una altra reforma penal anterior³). Aquesta ha estat la part més desenvolupada de tota la Llei Integral, considerada excessiva per algunes autores (Larrauri, 2007).

Per una altra banda, s'ha de considerar que ens trobem en una matèria de serveis socials que és competència de les Comunitats Autònomes (art. 148.1.1^a y 18^a CE). Per aquest motiu, entre d'altres, Catalunya aborda aquesta qüestió en la Llei catalana dels Drets de les Dones per a l'Eradicació de la Violència Masclista (5/2008, 24 d'abril). El País Basc ho fa al Capítol VII de la Ley 4/2005, de 18 de Febrero, para la Igualdad de Mujeres y Hombres. I, finalment, Andalusia, va aprovar en 2007 la Ley Andaluza de Medidas de Prevención y Protección Integral contra la Violència de Gènere.

En concret, un d'aquests serveis, considerat principal per a atendre a les dones que han sobreviscut a la violència són els centres d'acollida, objecte de la nostra investigació.

1.1.2 Orígens de les cases d'acollida

La violència vers les dones dins la parella continua sent constant, i no dóna signes de disminució. A partir dels anys setanta, es va començar a debatre de manera més contundent la normalització de la violència intrafamiliar com un fet que contribueix a la submissió de les dones a la societat i que les col·loca en franca desavantatge amb respecte l'home. Davant la manca d'elements jurídics i d'una resposta estatal concreta a la problemàtica, varen ser principalment els

³ LO 11/2003, 29 de septiembre.

grups de dones qui, de manera informal, desenvoluparen una sèrie de mecanismes per atendre les necessitats més urgents de les dones que havien sobreviscut a la violència masclista. Un d'aquests instruments són les cases d'acollida, enteses com un espai físic al que les dones poguessin acudir en el cas d'haver d'abandonar la seva llar de manera urgent.

Generalment, es considera que les primeres cases d'acollida varen sorgir a Londres a finals dels anys seixanta. Foren les xarxes informals de dones les que varen portat de boca en boca la notícia de la creació d'aquests recursos, varen difondre el servei que va ser acollit molt positivament per les dones. A partir d'aquí, d'altres cases varen sorgir a Holanda, a Estats Units, a Itàlia, etc.

En el cas d'Espanya, sempre hi ha hagut xarxes informals de suport entre dones que varen cobrir algunes de les necessitats d'algunes dones que sobreviuen a la violència a la parella, malgrat aquestes experiències no han estat molt visibilitzades. Deduïm que amb l'organització del moviment feminista al final de la dictadura franquista, va haver algun tipus de resposta organitzada des dels propis moviments de dones.

Nogensmenys, els moviments feministes, en adonar-se que els servicis d'acolliment no eren suficients per les dones que acudien als centres ja que la seva situació requeria d'una atenció més integral, començaren a desenvolupar models d'atenció que les permetés abordar el problema d'una manera més completa. Va ser així com es va pensar que a més de permetre-les dormir als centres d'acollida, les dones requerien d'atenció psicològica, en els casos de víctimes de maltractament habitual i jurídic que les ajudés a resoldre la seva situació legal respecte a la seva parella o a la tutela de les seves filles i fills. No obstant, davant la manca de recursos humans i materials per atendre la problemàtica en tota la seva dimensió, alguns sectors del moviment de dones començaren a demandar de l'Estat una resposta més contundent per atendre la situació. Així mateix, els sectors de dones feministes que ja formaven part de l'entramat institucional varen incidir des de dins de l'Administració.

A partir dels anys vuitanta l'Estat espanyol va reprendre els models d'acollida desenvolupats per les dones per atendre els casos de violència masclista. Les primeres cases documentades es van obrir en 1984 a Madrid i Pamplona i

paulatinament des de 1986 es varen començar a expandir a la resta del país, ja auspiciades per les polítiques institucionals.

Amb això, s'inicià un procés d'institucionalització dels serveis d'acolliment. En aquest sentit, la gestió dels serveis d'acolliment per dones va ser determinada per un criteri institucional que no considera del tot les necessitats i problemàtiques de les dones que pateixen violència masclista.

1.2 Metodologia

La recerca que presentem és fonamentalment qualitativa (Taylor i Bogdan, 1986), és a dir, no té com a únic objectiu l'obtenció de dades objectivables, sinó fonamentalment l'obtenció de dades que permetin copsar el matisos, que si bé poden no ser representatius quantitativament parlant, possibiliten un anàlisi més profund de la realitat que aquí pretenem estudiar.

Per fer-ho hem combinat una sèrie de tècniques de recollida d'informació qualitativa que són les següents:

- a) Anàlisi documental. S'han revisat informes, estadístiques i memòries oficials a Bilbao, Sevilla i Barcelona sobre dones que han viscut situacions de violència masclista (nombre de dones amb filles i fills usuàries, forma de funcionament del circuit d'acollida de cada província, etc.); vàrem analitzar les normatives, els protocols i els plans específics que afecten l'organització i el funcionament de cada centre d'acollida estudiat; vam considerar els documents elaborats per algunes ONG's relacionades amb el tractament de la violència; i per últim, vam analitzar bibliografia especialitzada sobre el tema.
- b) Anàlisi legislatiu. Es va estudiar la legislació estatal, autonòmica i local en matèria de violència de gènere, específicament sobre les mesures desenvolupades per a l'acolliment de dones que han sobreviscut a situacions de violència masclista dins la parella.
- c) Treball de camp. Com ja s'ha esmentat, l'objectiu de la nostra recerca no es va plantejar per a l'obtenció d'informació quantitativa representativa,

sinó que considerem el material qualitatiu com especialment rellevant. Per aquest motiu, entenem que el treball de camp forma part d'una actitud analítica particular que permet conèixer com les dones perceben les seves experiències en el recurs d'acollida, contribuint així a que les seves veus traspassin els murs del silenci.

Per a la realització del treball de camp es va articular per una banda la tècnica de l'observació (participant⁴) dels centres d'acolliment, acompanyada d'entrevistes en profunditat semi estructurades. La nostra intenció consistia en interferir el menys possible en la quotidianitat dels centres. A més, per motius de seguretat i d'organització tampoc podíem estendre-hi la nostra permanència. En conseqüència, la nostra observació es va centrar en conèixer arquitectònicament els espais utilitzats per a l'acollida a les tres ciutats analitzades i, al mateix temps, tenir una idea de la rutina i les activitats tant de les usuàries del servei com del personal que hi treballa. Aquesta observació ha estat molt útil a l'hora de poder situar en el seu context el relat de les dones entrevistades; així com les qüestions assenyalades per personal responsable de la gestió dels recursos.

Per aquesta recerca vam realitzar un total de 59 entrevistes en profunditat semi estructurades a: 1) dones usuàries o ex-usuàries dels recursos d'acollida; 2) agents d'intervenció (psicòlogues, psicòlogues infantils, educadores i treballadores socials, directores dels centres, advocades, etc.); 3) personal polític i tècnic vinculats a la gestió dels centres d'acollida; 4) integrants d'ONG's o col·lectius feministes vinculats al tema de la violència masclista; i, 5) en algunes ciutats vam contactar amb persones que duen a terme models d'acolliment alternatius als de l'administració. A continuació es detallen les entrevistes realitzades a cada ciutat:

Bilbao

Dones usuàries	7
Dones ex-usuàries	2

⁴ Encara que no podem parlar d'observació participat en el sentit d'una recerca antropològica, donat que no hem pogut establir llaços de continuïtat i permanència estables en els centre d'acollida estudiats.

Educadores socials	2
Treballadores socials	2
Responsable política	1
ONG's/Col·lectius feministes	1
Responsables models d'acollida alternatius	2
Dona usuària model alternatiu	1
Total entrevistes	18

Sevilla

Dones usuàries	8
Dones ex-usuàries	3
Directora centre	1
Educadores socials	3
Treballadores socials	2
Psicòloga	1
Advocada	1
Responsable política	1
Responsable tècnic gestió	1
ONG's/Col·lectius feministes	2
Responsable model d'acollida alternatiu	1
Total entrevistes	24

Barcelona

Dones usuàries	6
Dones ex-usuàries	3
Directora centre	1

Educadores socials	2
Psicòloga infantil	1
Psicòloga dones	1
Responsable gestió	2
ONG's/ Col·lectius feministes	1
Total entrevistes	17

El treball de camp es va iniciar a Bilbao, es va continuar a Sevilla i es va acabar a Barcelona. A les dues primeres ciutats el treball va ser intensiu, amb una durada de dues setmanes a cada lloc (a Bilbao, l'anada al camp es va realitzar en dues oportunitats). A Barcelona, al ser en nostre lloc de residència, el treball de camp es va realitzar d'una forma més espaiada en el temps.

Hem accedit a les dones entrevistades gràcies a les responsables dels recursos d'acollida, que no només ens han facilitat el contacte de les dones, sinó que ens han ofert tot el suport material i logístic que els hi hem demanat. Al principi de la recerca, les entrevistes van ser realitzades en dependències vinculades al recurs d'acollida. Però, immediatament, ens n'adonarem dels inconvenients d'entrevistar a les dones usuàries i ex-usuàries del recurs d'acollida en aquests espais. L'entrevista restava condicionada per l'associació que les dones percebien entre el recurs i nosaltres, fent més difícil que ens veiessin com a investigadores independents. Sense pretendre-ho estàvem apropiant-nos d'un espai, el de l'administració pública, quedant així associades i identificades directament amb les professionals d'atenció a les dones, que també ens havien fet de pont a per posar-nos-hi en contacte. Amb l'objectiu de superar aquests biaixos vam optar realitzar les entrevistes en bars, excepte en els casos en què les dones preferien fer-les en el recurs. El treballar des d'un espai més neutre es va veure reflectit en els relats de les dones, i en la confiança de la que ens feien dipositàries.

Hem tingut un tractament especialment escrupulós amb la confidencialitat i l'anonimat de totes les dones. Per evitar que poguessin ser identificades per eventuais lectors i lectores d'aquest informe de treball, i en nom de la seva

seguretat i secret de la seva ubicació, hem arribat a prescindir de determinades cites textuais que podien facilitar la identificació de la dona entrevistada.

El fet de conformar un equip de recerca interdisciplinari ha permès enriquir tant el treball de camp com el procés de sistematització i anàlisi de la informació. La formació antropològica, jurídica i sociològica de les quatre investigadores que componen l'equip ha aportat al grup una mirada multidimensional, facilitant copsar la complexa realitat a la que des d'aquesta recerca ens volíem aproximar.

Cal destacar que la memòria que aquí s'està presentat és un primer anàlisi del material recopilat durant aquests mesos d'investigació. La següent passa serà presentar aquesta primera aproximació a les persones que participaren en la recerca de cada una de les ciutats, amb un doble objectiu. En primer lloc, promoure la discussió i el debat grupal, així com el coneixement de diferents models d'acolliments, que si bé són molt diferents, poden arribar a percebre's com a complementaris. En segon lloc, enriquir els resultats d'aquesta recerca, a través de les opinions que sobre aquest treball es puguin generar.

Per a nosaltres és molt important poder retornar les nostres primeres conclusions principalment a les dones usuàries i ex-usuàries del recurs d'acollida per a que elles s'apropriïn i revisin, a partir de les seves experiències, els resultats presentats de forma provisional. Considerem que aquesta és la millor manera que tenim d'agrair a les dones el seu temps, la seva confiança i els seus relats. Un cop recopilades les possibles propostes i observacions, es redactarà l'informe final.

1.3 Parts de l'informe de treball

Aquest informe està dividit en tres grans parts que corresponen als tres moments que les dones afronten quan fan el camí pels recursos d'acolliment: els primers moments, el període d'estança a l'acolliment i la sortida. Aquesta triple divisió va aparèixer contínuament en les nostres entrevistes amb les

dones, ja que les inquietuds, necessitats i desitjos varien molt en aquests tres estadis. Nogensmenys, l'experiència de les dones va més enllà d'aquest esquema tan lineal, ja que els seus processos inclouen diferents etapes de més força, de menys, d'abandonament del recurs, de desànim, d'energia per treballar en el seu projecte vital, etcètera.

Per una altra banda, aquesta estructura es correspon amb la sistematització a la que tendeixen els recursos d'acolliment amb tres fases ben determinades: l'acolliment d'emergència, l'acolliment temporal, i els pisos tutelats.

Cada gran apartat finalitza amb unes conclusions parcials que ajuden a la comprensió sintètica del document i de les seves parts sense necessitat de llegir tot l'informe. Al final de tot, dediquem un epígraf a les conclusions principals de l'estudi.

2. Barcelona, Bilbao i Sevilla: tres models de recursos d'acolliment

A continuació descriurem breument els models de recursos d'acolliment per a dones que han sobreviscut a situacions de violència dins la parella de les tres ciutats estudiades. Descriurem els aspectes bàsics que els caracteritzen i diferencien. Per a això ens referirem als òrgans que en tenen la competència, com s'hi accedeix, com s'organitzen, quins serveis s'hi ofereixen, etc. L'objectiu d'aquest apartat és que la persona lectora d'aquest informe pugui disposar d'una visió panoràmica dels tres models abans d'endinsar-nos en aspectes més concrets i en la percepció que hi tenen les dones que han fet ús dels recursos d'acolliment estudiats.

2.1 Barcelona

L'abordatge de la Violència vers les Dones a la ciutat de Barcelona s'organitza al voltant del circuit "Barcelona contra la violència vers les Dones", impulsat per l'Ajuntament de Barcelona i la Corporació Sanitària de Barcelona l'any 2001. Aquest circuit té la finalitat de coordinar àmbits i professionals relacionats amb l'atenció a dones que pateixen situacions de violència. En principi, aquest circuit local d'actuació, ha de garantir un sistema "articulat i homogeni"⁵ d'atenció.

Aquest circuit d'intervenció davant les situacions de violència envers les dones pot activar-se de diverses maneres.

D'una banda s'hi pot accedir directament a través de les forces de l'ordre públic (Guàrdia Urbana o Mossos d'Esquadra). D'altra, a través del sistema de sanitari públic, ja sigui des de l'atenció primària, com ara els centres d'atenció

⁵ Circuit "Barcelona contra la Violència vers les Dones", Ajuntament de Barcelona: www.bcn.es.

primària (CAP) o els programes d'Atenció a la salut sexual i reproductiva d'aquests mateixos centres; ja sigui des de serveis més especialitzats com ara Hospitals o serveis de salut mental; ja sigui des de serveis d'emergència com el 061. Des dels serveis socials de base de cada barri també s'inicia sovint l'accés a aquest circuit. Finalment, els Punts d'informació a les dones o des d'entitats de dones o que treballen amb dones poden ser canals d'entrada aquest circuit.

Sovint és a la xarxa d'Assistència Primària on es detecten casos de violència contra les dones i es deriven a serveis especialitzats. Entre aquests serveis destaca l'EAD (Equip d'Atenció a les Dones), a través del qual es vertebrèn el conjunt de serveis municipals que atenen i acompanyen a les dones que pateixen violència de gènere, tot centrant-se en tots aquells aspectes que faciliten la recuperació de l'autonomia de les dones, proporcionant tant atenció psicològica com social com jurídica. Les dones poden anar a l'EAD per instància pròpia o per derivació d'algun altre organisme.

Concretament, l'EAD ofereix informació i assessorament a les dones; així com atenció psicològica, educativa i jurídica en funció de les seves necessitats i les dels seus fills i filles; a més d'un servei d'inserció laboral. La denúncia penal contra l'agressor no és necessària per ser atesa per l'EAD. Tampoc no es requereix que les dones migrants demandants d'atenció tinguin una situació legal regularitzada.

Un factor que s'analitza en els primers moments és la seva necessitat de ser acollida i la seva urgència. El requisit per tenir dret a un acolliment és l'haver viscut una situació de violència i viure al municipi, independentment de la qüestió de l'empadronament. Com a tal, el municipi de Barcelona només té la casa d'acolliment temporal⁶ per a dones que han sobreviscut a la violència masclista.

⁶ Els serveis d'acolliment de la ciutat de Barcelona, més tots els serveis d'informació i atenció, intervenció especialitzada, atenció telefònica, etc. formen part de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les Dones de Catalunya, xarxa que crea la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Segons aquesta llei tots els recursos són competència de la Generalitat a excepció dels serveis d'informació i atenció a les dones que són municipals. El municipi de Barcelona es presenta com una excepció competencial, ja que serà el Consorci el competent dels recursos existents a la ciutat.

A Barcelona, el sistema d'acolliment d'emergència funciona dins del dispositiu municipal d'emergència social. Això suposa que actualment no hi ha recursos específics, encara que ens consta l'existència d'un projecte per construir centres d'acolliment d'emergència per a dones que han viscut situacions de violència. L'Ajuntament compta amb centres privats amb els que es té convenis de col·laboració⁷, amb pensions i, eventualment, amb alguns centres d'acolliment d'urgència de la Generalitat de Catalunya⁸, per exemple, un al municipi de Caldes de Montbui.

Dins l'horari d'atenció de l'EAD, és aquest servei l'encarregat de gestionar l'accés de les dones al recurs d'acollida d'emergència, en cas que es consideri necessari. Fora de l'horari de l'EAD, la dona es atesa al Centre Municipal d'Atenció a les Urgències Socials, i des d'allà es valora la necessitat de ser acollida d'urgència o de derivar-la a l'EAD l'endemà.

Per l'acolliment temporal el municipi compta amb la casa d'acollida per a Dones està gestionada des de gener de 2009 pel Consorci de Serveis Socials de Barcelona (abans era gestionada en exclusivitat per l'Ajuntament). La casa d'acollida per a dones és un recurs municipal d'estada limitada per a aquelles dones que no compten amb una xarxa social que les pugui acollir i que necessiten recolzament en el seu procés recuperació de la violència.

La casa d'acollida és un pis gran amb terrat amb vint-i-set places, llits, distribuïdes per habitacions. La distribució de les habitacions i dels llits s'adapten als nuclis familiars que viuen a la casa. Generalment, s'intenta que cada dona disposi d'una habitació individual per estar amb les seves criatures. Els lavabos, la cuina i la sala d'estar són comuns per a totes les dones. La ubicació de la casa és secreta, per motius de seguretat i protecció de les dones.

⁷ A la ciutat de Barcelona, hi ha d'altres recursos d'acollida gestionats per entitats privades. Aquests recursos generalment no estan especialitzats en violència i les dones poden conviure amb persones amb situacions ben diverses.

⁸ La resta de centres d'acolliment per a dones que han sobreviscut a la violència masclista depenen de la Generalitat de Catalunya, que articula en tres nivells la seva atenció: emergència, acolliment temporal i pisos pont.

A la casa hi ha personal especialitzat i preparat per atendre i treballar amb la dona víctima de violència. En concret, les i els professionals que treballen a la casa són: una Directora, educadores socials, educador d'infants, psicòloga i psicòloga infantil.

La coordinació entre la Casa i l'EAD ha de ser contant i fluida. Entre els dos equips decideixen si una dona entra o no a la casa d'acollida, i entre els dos també s'estableix el pla de treball a realitzar amb la dona.

La sortida de la casa d'acollida pot ser directa (la dona reemprèn la seva vida de forma totalment autònoma) o progressiva, la dona segueix vinculada a serveis d'atenció o roman durant un temps en recursos amb diferents graus d'intervenció, com en alguns pisos tutelats⁹ que existeixen al municipi per nombrosos col·lectius, no només per dones que han patit violència masclista. L'ideal de l'estança a la casa és de sis mesos, encara que generalment les dones s'hi estan molt més.

2.2 Bilbao

Al municipi de Bilbao regeix el Programa Municipal de Atención Social a Mujeres Víctimas de Violencia que pretén contribuir activament a l'eradicació de la violència que s'exerceix contra les dones i oferir una atenció integral i sistemàtica en constant adaptació a les necessitats de les víctimes. Donat que el problema de la violència té caràcter estructural, la resposta institucional i social ha de ser global i deu integrar harmònicament dues grans àrees d'actuació: la prevenció i l'atenció a la víctima. Dins de l'atenció a la víctima, trobem els serveis municipals d'acolliment per a dones que han sobreviscut a la violència masclista dins la parella.

⁹ Segons algunes de les professionals entrevistades al llarg de la recerca, l'Ajuntament pretén obrir dos pisos pont a Barcelona que permetin a les dones que han passat per la casa d'acollida desvincular-se progressivament de la tutela per part de professionals.

El sistema d'acolliment temporal per a dones i les seves filles i fills s'articula des de fa vint anys en base a pisos d'acollida directament gestionats per l'Ajuntament de Bilbao¹⁰, a través de l'Àrea de Igualdad. Actualment n'hi ha set. A aquests pisos poden accedir les dones que estiguin empadronades a Bilbao, encara que aquest criteri es flexibilitza bastant al a pràctica, i que sigui víctima de violència, sense necessitat de denúncia penal. L'entrada en el recurs generalment es realitza de forma urgent, però també pot fer-se de manera concertada amb les treballadores socials de l'Àrea, i en aquest cas, de dues formes diferents.

En els casos d'una acollida planificada, la dona pot haver arribat a l'àrea perquè va ser informada de l'existència d'aquest recurs per algun altre servei municipal de serveis socials o alguna associació, o perquè en va tenir coneixement a través de les xerrades setmanals que l'Àrea de Igualdad organitza. En el cas de trobar-se la dona en una situació de violència amb la seva parella, pot plantejar la necessitat de l'acolliment, i, d'acord amb la valoració que en faci l'equip de treball, es pot concretar un acolliment temporal en un pis d'acollida.

Respecte a les acollides urgents, hi ha un refugi que és competència de la Diputació de Bizkaia. Per arribar-hi i per la pròpia idiosincràsia de la intervenció d'urgència, les dones han de transitar un camí burocràtic una mica més llarg. Aquests casos es donen quan hi ha hagut intervenció policial, ja sigui de l'autonòmica o de la municipal. En els dos casos deuria aplicar-se un protocol¹¹ que indica quins són els passos a seguir pels diferents serveis que han d'intervenir.

En primer lloc, quan una dona víctima de violència arriba a una dependència policial, o la mateixa policia es trasllada a l'hospital on la dona està essent atesa, o al seu domicili per una trucada d'algú, l'advocada o advocat del torn de violència déu presentar-se allà per a poder assessorar la dona per si vol presentar denúncia penal. També deu presentar-se personal del Servicio

¹⁰ Hi ha d'altres recursos d'acolliment gestionats per entitats privades.

¹¹ Protocolo Municipal de coordinación para la atención integral en situaciones de violencia de género entre las áreas de Acción Social, Seguridad Ciudadana y Protección Civil y Mujer y Cooperación al Desarrollo, de l'Ajuntament de Bilbao, de novembre de 2006.

Municipal de Urgencias Sociales (SMUS), una treballadora social que acompanyarà la dona durant el procés de denúncia i el conseqüent judici (si ella vol iniciar el procediment penal), l'arribada al refugi i el possible trasllat al pis d'acollida. Tot això té l'objectiu que la dona només expliqui una vegada la seva vivència i cada un dels professionals reculli la part que li interessi.

La persona treballadora del SMUS donarà la possibilitat a la dona d'anar al refugi si aquesta no vol o no pot tornar a casa seva. Per accedir-hi, sempre ha d'haver hagut intervenció policial. En el refugi, la dona estarà el temps que necessiti, que generalment serà de tres a deu dies. Els primers tres dies els assumeix econòmicament la Diputació. Si l'estadia és més llarga, la resta de dies els assumirà l'Ajuntament.

Al refugi compten amb professionals les vint-i-quatre hores del dia i se'ls ofereix tots els servies. Seran les treballadores socials del SMUS i del refugi qui informin a les professionals de l'Àrea de Igualdad, per a que aquestes decideixin si és pertinent un acolliment temporal a un pis d'acollida. Aquesta és la via més habitual d'ingrés a un pis d'acollida de Bilbao.

L'estança als pisos d'acollida, d'ubicació secreta, generalment s'allarga entre els set mesos i l'any. Durant aquest temps les dones tindran contacte amb una de les dues educadores i, més esporàdicament, amb alguna de les dues treballadores socials. Les educadores les acompanyaran en el que necessitin i estaran més o menys presents d'acord a les demandes de les dones, però elles viuran soles, o, en casos de manca de places, amb alguna altra dona.

Les dones també rebran suport psicològic i assessorament jurídic, però aquests serveis no estan dins del programa, sinó que les treballadores socials realitzen les coordinacions necessàries per a que les dones puguin accedir-hi més fàcilment. Les prestacions mèdiques seran les mateixes que rep tota la ciutadania.

En l'àmbit laboral no compten amb cap recurs específic, l'ajuntament no té borsa de treball sinó simplement un conveni amb una associació que permet que les dones tinguin una entrevista amb una orientadora laboral. Però això no estarà a disposició de les dones estrangeres, que constitueixen un alt percentatge de les usuàries, que no tinguin permís de treball. Així, en l'àmbit

laboral les educadores faran l'acompanyament que la dona necessiti en la seva pròpia recerca.

La sortida dels pisos no sempre es dóna de la mateixa manera ni en el mateix temps. Depèn molt de cada dona i del procés que hagi pogut desenvolupar. Però un denominador comú, i que generalment enredereix la sortida, és el problema de l'habitatge. El servei d'habitatge del govern basc, Etxebide, compta amb habitatges de lloguer a baix cost, i alguna d'elles poden ser aconseguides a través d'una adjudicació directa. Però resulta molt complicat accedir-hi, i els requisits són cada cop més difícils de complir-los. Els lloguers corrents resulten molt cars i també en aquest cas els requisits que fixen els propietaris són de difícil compliment. Mares amb filles o fills menors al seu càrrec, i/o estrangeres es troben amb nombrosos problemes per trobar un habitatge que els permeti abandonar el pis d'acollida.

Recentment, l'Ajuntament de Bilbao ha sumat dos pisos, anomenats pont, per a aquelles dones que ja no necessiten els serveis de seguretat i acompanyament que brinden els pisos d'acolliment, però que encara no han aconseguit una autonomia completa.

2.3 Sevilla

El Plan de Acción del Gobierno Andaluz contra la violencia hacia las mujeres (2001-2004) estableix el compromís de consolidar la xarxa de serveis d'atenció i acollida a dones que han patit maltractaments i als seus fills i filles. Des d'aleshores han desenvolupat un sistema ben organitzat de recursos d'acolliment per tota la comunitat andalusa.

Els recursos d'acolliment sevillans estan gestionats pel govern d'Andalusia que ha vingut desenvolupant un mateix model d'acolliment per a dones que han sobreviscut a la violència masclista dins la parella per a tota la Comunitat. La Junta d'Andalusia ha externalitzat la gestió dels recursos d'acolliment a una

empresa, anomenada AGISA, que des de fa alguns anys i per convocatòria anual gestiona tots els recursos d'acolliment andalusos.

Als recursos d'acollida pot accedir qualsevol dona, sense distinció d'edat o situació social, que estigui passant o necessiti el suport de professionals i la protecció per posar fi a la situació de maltractaments per la que està passant.

En principi, les dones que han viscut situacions de violència poden acudir als centres provincials de la dona o Puntos de Información para Mujeres (PIMs), trucar al telèfon 900 200 999 (línia oberta que funciona les 24 hores), acudir al seu metge o a la policia, depenent del cas, proximitat i possibilitats d'aquell moment concret. Aquests organismes poden derivar-la al centre d'emergència de la ciutat i des d'allà començar a treballar en la qüestió.

Denunciar o no l'agressor no és un requisit indispensable per fer servir els serveis d'acolliment.

Els serveis funcionen a través del treball d'un equip multidisciplinari des de tres nivells: casa d'emergència, d'acollida i pis tutelat¹². La situació de les places d'acolliment i les decisions d'acollir o no una dona, passen per la coordinació a tota Andalusia de l'equip del telèfon 900 que treballa conjuntament amb els PIMs de referència de les dones en qüestió. Tots els centres d'acolliment són secrets per raons de seguretat.

La casa d'emergència és una casa on les dones entren després d'haver pres la decisió d'abandonar la casa familiar. És el refugi de la presa de consciència, quan les dones decideixen acabar amb la vida que portaven. Per aquest sentit, els recursos que allà s'ofereixen desitgen contenir la víctima en tots els aspectes de la seva vida, des d'allò professional, com, per exemple, a partir de la intervenció de psicòlogues, assistents socials, advocades, educadores i monitores, que estan a la mateixa casa, fins brindar tot tipus de necessitats bàsiques i materials: roba, calçat, productes de neteja personal, a més d'alimentació, una habitació per a ella i els seus fills i filles.

¹² Els centres d'acolliment per a dones que han viscut situacions de violència masclista dins la parella estan regulats amb exhaustivitat per l'Orden de 18 de juliol de 2003, por la que se regulan los requisitos materiales y funcionales específicos de los Centros de Atención y Acogida a mujeres víctimas de malos tratos.

Hi ha diverses cases d'emergències repartides per totes les províncies andaluses, responent la majoria a la mateixa lògica arquitectònica. La casa d'emergència de Sevilla és un edifici construït expressament amb dependències comunes per les dones i les professionals (saletes, despatxos, pati interior, cuina, etc.) i unes plantes amb vuit habitacions per les dones i les seves criatures amb un total de quinze llits. A més, a la casa d'acollida de Sevilla hi ha un pis amb tres habitacions.

En aquest període, sortir fora de la casa i veure d'altres persones està prohibit, justament per l'alt risc en què es troba la dona (moltes usuàries han estat amenaçades de mort o el seu agressor les està buscant).

Després d'un període a la casa d'emergència, de duració variable, que va d'uns dies a un mes o inclús més, la dona, si vol continuar gaudint dels recursos d'acollida andalusos i així ho considera l'equip de professionals, és traslladada a una casa d'acollida necessàriament d'una altra província andalusa. El canvi de ciutat es deu a la necessitat d'allunyar-se de l'agressor, dels espais comuns i compartits amb ell, de no córrer el risc de que quest la trobi i torni a agredir-la.

L'Orden del 2003 de defineix la casa d'acollida de la següent manera:

Son unidades independientes de alojamiento y convivencia familiar ubicadas en un mismo edificio, permitiendo realizar una atención integral con la suficiente autonomía para la familia.

Hauran d'estar ubicades en zones normalitzades i de fàcil accessibilitat als recursos que les dones i les seves criatures necessiten per a la l'adaptació al nou entorn.

La casa d'acollida de Sevilla és un edifici construït a l'efecte amb diferents apartaments amb cuina pròpia, saleta, i lavabo, i amb número de dormitoris variable (d'un a tres). A la planta baixa hi ha un pati i dependències comunes com saletes d'estar, un lavabo, despatxos, etc. Un dels pisos està habilitat com a despatxos de les professionals que hi treballen, que són: la directora de la casa, educadores amb presència vint-i-quatre hores, psicòloga, treballadora social i advocada. Els recursos existents ofereixen, igual que la casa anterior, tots els materials i suport que la dona i els seus fills i filles necessiten.

Aquesta és una nova etapa en el procés de recuperació per a les dones. Tot torna a començar, però fora de la seva ciutat. Les nenes i nens són incrits a l'escola, es gestiona la burocràcia corresponent al canvi de domicili, es donen eines per a trobar feina, per estudiar, etc. A les dones migrants amb qüestions de permisos de residència i treball per resoldre, se'ls intenta tramitar els permisos corresponents.

Respecte a la qüestió laboral, la Junta d'Andalusia consta d'un programa d'inserció laboral anomenat "Cualifica". Es un programa de formació professional amb empreses que garanteixen una contractació a la finalització de la formació, que s'ofereix anualment per a totes les dones d'Andalusia que han patit violència de gènere (no només per a les que gaudeixen dels recursos d'acollida). Durant la formació, les dones reben un salari que es correspon amb el 75 % del salari mínim interprofessional.

El període ideal per estar a la casa d'acollida és de sis mesos, però aquest període és flexible respecte a la situació, realitat i progrés de la dona, ja que el canvi de residència està directament relacionat amb els avenços en la possibilitat de començar a desenvolupar una vida autònoma.

L'última instància de residència és el pis tutelat. A aquesta etapa, la usuària arriba quan ja té recursos econòmics i l'equip de professionals de suport considera que està preparada psicològicament, emocionalment i socialment per afrontar una nova vida en la que ella resideixi amb les seves criatures en un pis que li atorgui l'organització. Aquí són ja les dones qui assumeix el rol d'organitzar, coordinar i afrontar les responsabilitats de la casa. Les dones no es fan càrrec del lloguer però sí dels subministraments i de l'alimentació.

Generalment, durant un any més des de la sortida del pis tutelat la dona continua rebent el suport dels recursos d'acollida, que segueixen oferint l'atenció dels professionals als que la dona visita i recorre cada vegada que ho necessita. Després la dona haurà de mantenir-se ella i les seves criatures en règim de mercat lliure i sense aquest suport.

3. Els primers moments: un cop presa la decisió de trencar amb la situació de violència

Al llarg de tot el treball de camp realitzat per aquesta recerca hem tingut el privilegi de conèixer moltes dones disposades a compartir les seves experiències amb nosaltres. Totes elles coincidien en que la decisió de trencar amb la relació de violència no és només el final d'un cicle i un retorn a la tranquil·litat sinó tot el contrari, ja que comença una etapa d'incertesa, de por i d'inseguretat. Un cop presa la decisió de trencar amb la relació de violència les dones hauran de fer front a tot un seguit de situacions que els hi poden continuar suposant un fort patiment i que va més enllà de la mera separació física de l'agressor.

Considerem que és important ressaltar el paper actiu que tenen les dones en iniciar tot aquest procés que posarà en marxa els recursos d'acollida objecte d'aquesta recerca. En aquest sentit, no ens trobem davant dones passives i submisses, sinó davant dones amb coratge i prou fortalesa com per lluitar per una nova vida lliure de violència. El pas de trencar amb la relació de violència no ha sigut fàcil per a cap de les dones que hem entrevistat. Per una banda hi ha la por a l'agressor, però per l'altre hi ha la por i la incertesa al que passarà a partir d'aquell moment. En molts casos les dones varen sortir de la casa amb els seus fill i filles, sense saber a on dormirien, ni què passaria amb l'agressor. Simplement fugien.

En aquest apartat volem aproximar-nos a la vivència de les dones durant aquests primers moments. El nostre esforç no s'ha dirigit a detectar problemàtiques arrel de les diferents narracions, sinó a sistematitzar i organitzar la informació que ens han donat les dones.

3.1 L'accés a la informació sobre els recursos existents

En aquest apartat ens centrarem en la informació que tenen les dones a l'hora de decidir trencar amb la relació de violència. Cadascuna de les ciutats estudiades tenia el seu propi material i els seus propis mecanismes de difusió

de la informació sobre els recursos d'atenció a les dones que han sobreviscut a situacions de violència. A les tres ciutats es fa un esforç evident per donar a conèixer els espais als que es poden dirigir les dones que viuen situacions de violència. Telèfons d'atenció, punts d'informació a les dones, guies de recursos per a dones, són alguns dels materials als que les dones d'aquestes tres ciutats tenen accés.

Nogensmenys, malgrat la informació existent i els esforços per difondre-la, hem detectat a les entrevistes que les dones desconeixien en molts casos els recursos que l'administració els oferiria un cop que el dispositiu es posés en marxa. Generalment les dones coneixien els punts d'informació a les dones, o els telèfons autonòmics d'atenció a les dones en situació de violència, o la possibilitat de denunciar els seus agressors. El que desconeixien, però, en moltes ocasions era com es materialitzava aquest ajut en quant a serveis, d'assessorament jurídic, de suport psicològic, d'ajuts econòmics, d'acollida, etcètera.

Per això considerem que són dignes d'aplaudiment totes les iniciatives que facin un especial esforç per informar sobre els recursos d'atenció a les dones. Per exemple, a Bilbao s'organitzen setmanalment xerrades a l'Àrea de la Dona, situada a l'Ajuntament, dirigida a informar sobre els recursos d'atenció a les dones que han sobreviscut a situacions de violència, assessorar i resoldre les preocupacions i els interessos de les dones, facilitar les derivacions en els casos en que hi hagi una demanda explícita de les dones, i crear un espai en el que la informació es donada tant per les professionals, com per les pròpies dones que hi participen. A Sevilla aquest esforç es fa a través dels Puntos de Información a las Mujeres, que hi ha a cada municipi o conjunt de municipis petits, i a Barcelona, a través de l'Equip d'Atenció a les Dones (EAD), entre d'altres.

Una possible explicació del perquè, malgrat els esforços de les persones que treballen als serveis d'atenció a les dones que han viscut situacions de violència, els recursos no són prou coneguts, ens la va donar una de les professionals que treballen a Bilbao. Ella apuntava al fet de què no hi ha una veritable voluntat política de generalitzar aquests serveis per una qüestió de manca de recursos. Ella deia:

Que si estamos capacitadas para atender a toda la población que realmente lo necesita... no lo sé, yo creería que no. Si todas las mujeres se atrevieran a venir, apaga y vámonos... No. El Servicio Municipal de Urgencias Sociales (SMUS), su número de teléfono no está en ningún medio de comunicación, no está al acceso de nadie, si miro un periódico no está el SMUS. ¿Por qué? Porque no podría atender tanta demanda, tanta urgencia social como la que existe, y por lo tanto no lo ponen [...]. Desde un punto de vista político pienso que es puro interés, no tienen la capacidad, no tienen el presupuesto ni quieren dárselo para atender la necesidad que hay, no? Luego, igual podrían decir 'el miedo... a que se ofrezca algo que no existe, a que haya denuncias falsas... a que esto se vuelva un recurso residencial más que la atención a mujeres víctimas...'. No lo sé, pero vamos a ver, si esto es un derecho, si es un recurso para toda la población ¿por qué no toda la población lo sabe?

La major part de les dones entrevistades afirmen que van deixar l'agressor sense conèixer les ajudes a les que tindrien accés un cop presa la decisió de trencar amb la relació de violència. Abandonar la llar familiar va ser per elles, diríem en sentit figurat, un salt al buit. En aquest sentit, ens sembla important destacar que són moltes les dones que afirmen que haurien trencat abans amb la relació de violència, si haguessin conegut quins eren aquests recursos.

A continuació transcrivim alguns fragments de les entrevistes que il·lustren aquest desconeixement i la valentia de les dones per trencar la situació de violència malgrat no conèixer què hi havia després.

Yo no sabía que hay una casa, así de esa manera. Salí, no pensaba salir de aquello. Aquel día salí porque, no lo sé. Por mi vecina, mi amiga. Que es todo lo que tengo en esta vida. Ella sabía lo que hay. Ella fue la que me sacó aquella noche de aquella casa (Sevilla).

Fui a un autobusero y él llamó a la policía. Yo nunca le había visto, tengo que dar gracias a ese señor, porque si no fuera por él no sé qué sería. Me hubiese vuelto loca, porque yo no iba a permitir que me llegara a pasar algo malo, tengo un niño. Y entonces el autobusero llamó a la policía, y ahí llamaron a los servicios sociales. Yo no sabía nada, nadie me instruyó

de nada, yo no sabía que había esto. Yo caí como una, no sé, como una silla. Imagínate asustadísima, sola, con un niño pequeño (Bilbao).

Si lo hubiera sabido antes no hubiera aguantado tanto, porque si tienes más información yo creo que tienes... porque el miedo es dónde vas, los niños, o sin niños incluso (Bilbao).

A mí me da igual qué va a pasar mañana porque es mejor que era ayer, peor ya no va a ser, después ya sólo puede ser mejor. Mientras que no vivas en una situación de maltrato (Bilbao).

Yo tampoco sabía que existía eso. Yo fui a poner la denuncia y dije “a lo que venga” (Barcelona).

Yo dejé mi casa porque no podía más y fui a mi asistencia social y dije que me tenían que buscar una solución a esto, pero que me llevaba a mis tres niños (Barcelona).

Pienso que deberían hacerle más publicidad en todos los medios de comunicación, en los diarios y la televisión, así las mujeres podrían decidirse en tomar la decisión. Yo no salí antes porque no sabía de la existencia de estos servicios, no tenía tanta información. Demoré 4 meses hasta tomar la decisión de salir de mi casa. Quería comenzar una vida nueva y una amiga me informó sobre la existencia de la Casa de Acogida (Sevilla).

Un testimoni és especialment interessant. És el d'una dona que va viure als recursos d'acollida andalusos i que va afirmar que quan rebia informació per a les dones “maltractades” per les vies estàndard de difusió (televisió) no es sentia identificada, ja que la imatge de dona victimitzada, que parla de la seva experiència però amb la cara tapada, transmetia una imatge de vergonya, d'ocultament, no un missatge positiu d'empoderament.

Com es pot veure a través dels relats anteriors, les preocupacions de les dones en aquests moments van més enllà que la protecció de la seva integritat física o la dels seus fills i filles. Té a veure amb les possibles repercussions que tindrà la seva decisió en les diferents dimensions de la seva vida. La paraula “por” sintetitza molt bé el que elles experimenten en aquesta etapa. Tenen por a la incertesa econòmica, a perdre la seva residència legal o a ser expulsades en el

cas de les dones migrants, a no tenir on viure, a no poder oferir a les seves filles i fills el que necessiten, etcètera.

3.2 Com entren les dones en contacte amb els recursos d'atenció?

Les maneres en què les dones entren en contacte amb els serveis d'atenció són diverses, sense que haguem trobat gaires diferències entre les diferents ciutats.

La majoria de les dones que hem entrevistat van començar a entrar en el circuit a través d'una intervenció policial. A vegades les dones acudeixen a la policia un cop han fugit; en d'altres truquen a la policia. En d'altres casos són els veïns/es els que denuncien, o ho fan els serveis d'atenció primària o els serveis socials de base. També la policia pot intervenir d'ofici.

D'altres supòsits mostren com les dones fugen primer de la relació de violència i van a buscar qualsevol tipus d'ajut. A part d'acudir a comissaria, també moltes de les dones es dirigeixen als serveis sanitaris o socials, o directament als serveis d'atenció a les dones.

En tots els casos, policia, serveis sanitaris, serveis socials, etc. deriven les dones als serveis d'atenció a les dones en situacions de violència masclista. A partir d'aquest moment cada ciutat disposa dels seus propis mecanismes d'atenció. A Barcelona, l'Equip d'Atenció a les Dones és qui centralitza l'atenció a les dones en supòsits de violència. A Sevilla són els Puntos de Información a la Mujer i el telèfon 900 que gestiona els recursos d'acollida de tota la comunitat autònoma. A Bilbao és l'Área de la Mujer de l'Ajuntament. Aquests centres quedaran amb la dona, oferiran els serveis de què disposin i si s'escau, valoraran l'acollida.

Una descripció de com poden ser els primers moments en què s'activa tot l'operatiu ens la dona la Maite Mateos, responsable de l'àrea de la Dona de Bilbao:

Una mujer puede interponer una denuncia o no. Si interpone una denuncia, o poli municipal o la Ertzaintza, va por el protocolo de

intervención, inmediatamente la poli le da a elegir que: tiene derecho a que una abogada le informe incluso antes de poner la denuncia y le explique las posibilidades de pedir una orden de protección. A la vez le va a decir que puede, si quiere, que una trabajadora social del equipo de urgencias sociales esté con ella, acuda a la comisaría de donde esté, y le informe de los recursos sociales a los que tiene derecho. El protocolo dice que o la policía o el SMUS a la mañana siguiente nos notifica que se ha producido esa intervención, quién es la mujer, si ha puesto denuncia, dónde está, etc. Y a la mujer le informan y le piden conformidad para que nosotras entremos en contacto con ella. Es escaso el número de mujeres que no quieren. La mayoría dice sí. Entonces nos ponemos en contacto con ella y acordamos una cita. [...] Cuando la mujer permanece en el domicilio, tanto si ha sido ella la que activa como si no, somos nosotras las que llamamos, quedamos con ella y se valora la acogida.

La major part de les dones valoren positivament aquests primers contactes amb els serveis. L'agraïment de les dones als punts d'informació i d'atenció és gairebé unívoc. El tracte de la policia a les tres ciutats, així com dels serveis als que són derivades, també han estat en general valorats positivament. Sovint els perceben com una finestra de sortida i en moltes de les experiències que les dones ens han explicat el suport, la informació, l'oferiment d'ajuda, etc. han estat claus per a que les dones prenguessin la decisió de tirar endavant el trencament amb la situació de violència.

Generalment, els primers moments des que es posa en moviment els recursos perquè la dona ha decidit trencar la relació de violència fins que la dona troba la seva necessitat d'acollida coberta (en el cas que la tingui) són molt llargs, havent les dones de passar moltes hores entre els centres d'atenció sanitària a urgències, les comissaries, els centres d'atenció a les dones, etcètera. Sovint, si el trencament no va acompanyat de la intervenció policial o d'un perill greu contra la integritat de la dona, en què és la pròpia policia la que porta la dona als centres d'atenció, el períple que pot durar dies o setmanes es fa encara més llarg, entre punts d'informació a les dones, recursos socials, etc. Això pot donar lloc al que es coneix com a victimització secundària.

Segons els testimonis de les dones entrevistades la informació que rebin sobre els recursos d'acollida en els primers moments és molt important per a sentir-se en un context segur i fer disminuir la incertesa que pateixen. Per exemple, el següent fragment de l'entrevista a una dona de Barcelona reflecteix molt bé l'angoixa de no saber a què atènyer-se.

Cuando hice la denuncia, yo les dije que yo no tenía dónde ir a vivir, que yo no quería volver a mi casa, porque si no me podía pegar, entonces ellos me dijeron que había un servicio, que se llamaba el EAD, y que me iban a derivar ahí y que ahí me iban a ayudar. Ahí fue cuando me llevaron los mismos Mossos d'Esquadra al EAD, que yo tampoco sabía que existía eso.... y del EAD me mandaron a un hostel y luego me derivaron aquí [casa de acogida].... Yo no sabía qué iba a pasar, no me informaban. Yo llegué ahí y me quedaba tranquila porque tenía una habitación para mí y para mi hija, pero nunca supe a dónde me iban a mandar. Sólo te mandan a un hostel, no te dicen nada. Te dicen “te mandaremos a un hostel, ahí te darán un ticket para comer, cenar y desayunar”, pero no te dicen nada más (Barcelona).

O aquest altre, d'una dona de Bilbao que no tenia tota la informació de com funcionava el circuit d'acolliment:

El salir del refugio... cuando entré me dijeron que era para estar cinco días. Y ahí me asusté, ¿y los niños? Y me quería ir, dije “me voy a mi casa”. Me asusté, claro, porque dicen cinco días, cinco días y ahora qué hago yo con dos niños pequeños, me asusté. Luego me explicaron cómo era. Y me dijeron que me pasaban a un piso de acogida (Bilbao).

Pel contrari, conèixer des del principi on s'anirà i com serà el dispositiu d'acolliment tranquil·litza molt les dones i les fa sentir millor ateses. Per exemple, aquests són els testimonis que així ho indiquen des de Bilbao i des de Sevilla:

Conocí el lugar a través de la policía, en la comisaría había una chica que me tomó los datos, me dijo que no me preocupara y que me iban a llamar de “este sitio”. Que me iba a mandar documentación a la asistente

social y a la casa. Al día siguiente me llamó Soraya, de la casa, y me citaron (Bilbao).

Cuando llamé al Instituto de la Mujer y salí de mi casa me llevaron al piso de emergencia en Córdoba donde estuve un mes y luego me pasaron a la casa de acogida, allí estuve 6 meses. En la casa de emergencia me dieron ropa, transporte, ayuda psicológica, todo lo que necesitaba. El piso de emergencia estuvo muy bien. Tuve abogado, psicóloga. Me explicaron todo, me dieron mucha información (Sevilla).

Un cop les dones hagin entrat en contacte amb els serveis d'atenció, aquests valoraran si han de ser derivades a un recurs d'acollida o a altres serveis d'atenció dels que es disposa des de les entitats municipals. Si bé aquesta recerca es centra en seguir el recorregut de les dones que són acollides, cal tenir present que són moltes les que no arriben a accedir als recursos d'acollida, ja sigui per que no ho necessiten, ja sigui per que l'administració no disposa de recursos adients a les seves situacions.

És important tenir present que les dones que entren en els recursos d'acollida són aquelles que o bé per qüestions de seguretat necessiten de total protecció i per tant d'una ubicació que romangui en secret; o bé es tracta de dones que, en aquests moments de la seva vida, no disposen de recursos econòmics, o de xarxa social i familiar que els hi possibiliti altra sortida que la que dóna l'administració.

3.2.1 L'èmfasi institucional en la interposició de la denúncia

Especial menció mereix la qüestió de la denúncia penal. És coneguda la crítica que des d'alguns sectors dels feminismes es fa a les campanyes institucionals que ofereixen, gairebé com a única sortida a la situació de violència, la denúncia penal. Aquest èmfasi en la denúncia ha vingut ratificat per la Llei estatal contra la violència (Ley Orgánica 1/2004 de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género) que fa dependre l'obtenció de drets a l'obtenció d'una ordre de protecció a través d'un procediment penal. Això fa que la denúncia sembli més un objectiu que un mitjà per a canviar la situació.

Malgrat els recursos d'acollida de les tres ciutats estudiades han mostrat flexibilitat en aquest cas i allotgen o han allotjat dones que no han interposat en cap moment denúncia contra els seus agressors, sí que hem detectat com des dels centres d'atenció a les dones i des dels equips dels recursos se'ls hi ha promogut la interposició de la denúncia.

Al llegar a emergencia... si no han interpuesto la denuncia... se les orienta e informa que la denuncia permite luego la salida del centro porque en la casa de acogida no están toda la vida y al salir de ella con la denuncia pueden acceder a una protección completa (Professional de Sevilla).

A Barcelona, encara que una dona no vulgui denunciar en accedir als recursos per a dones que han viscut una situació de violència, s'envia un informe a la fiscalia, segons els documents del propi Ajuntament. A Bilbao la majoria de les dones de les que vàrem tenir coneixement ingressaren als pisos d'acollida després d'interposar una denúncia.

Segons els testimonis de les dones entrevistades, en els moments de posar-se en contacte per primera vegada amb els números telefònics d'informació en casos de violència, o amb les assistents socials, o amb d'altres recursos d'atenció que integren els circuits contra la violència masclista de les ciutats, de les primeres coses que se'ls hi ha informat és de la necessitat de denunciar. En alguns supòsits, inclús, s'hi ha condicionat l'accés als recursos, sobretot els d'acollida. En aquests casos, els centres d'atenció oferirien atenció psicològica i acompanyament emocional, però el suport institucional per la ruptura només vindria generalment després de la denúncia¹³.

Si no quería denunciar pues que nada, solo te ponían psico (Bilbao).

Yo no quería denunciar, me cuesta mucho trabajo denunciar, pero al final tuve que denunciar porque ya era horrible. Es que tú llamas al 900 y lo primero que te dicen es que tienes que denunciar porque de lo contrario no tienes ayuda, si no, no podemos hacer nada. Si no hay denuncia, parece que no hay maltrato (Sevilla).

¹³ Més endavant tornarem amb aquesta qüestió i aportarem la justificació que algunes professionals han expressat.

Si yo no denunciaba no podía ir a una casa de Acogida, podían ayudarme, si, buscando un abogado. Yo terminé denunciando porque la asistente me estaba ayudando y si él salía a buscarme y el riesgo seguía... (Sevilla).

3.3 L'acolliment d'emergència

Les dones que són acollides en uns primers moments, abans de decidir quin serà el seu destí, són allotjades, juntament amb els fills i filles que en aquell moment estiguin al seu càrrec, durant un període curt, que variarà segons la ciutat i segons la situació dels recursos en cada moment. Aquesta estada pot durar des d'un o dos dies a algunes setmanes. És el que s'anomena acollida d'emergència.

Aquest primer acolliment és especialment delicat, ja que és quan la dona per primera vegada des que ha pres la decisió, pot seure i reflexionar sobre el que han viscut i cap a on van. L'acolliment d'emergència és el lloc per intentar recomposar-se mínimament després de la violència i del periple que generalment té lloc després de la sortida de la casa fins arribar al recurs d'acolliment. També aquí els seus fills i filles podran descansar i alimentar-se bé.

Una treballadora de Sevilla ens explicà que,

En el centro de emergencia es donde ellas toman conciencia de lo que han hecho. Si la huída está planificada, generalmente ponen la ropa en bolsas de basura y cuando dicen que van a tirarla, huyen. Estas personas sí vienen con ganas de hablar. Después hay otras que llegan de la paliza o salen de su casa a las 10 de la mañana, van a la policía, al hospital y luego a buscar pertenencias a su casa, llegan a la casa de emergencia a las 2 de la madrugada con los niños, sin haber comido nada.

Las que salen huyendo también llegan sin nada, con los niños. Llegan y deben firmar una ficha: "Nombre" y se te quedan mirando. Bueno,

¿tienes algún tipo de documentación? Normalmente traen la denuncia y nosotras les hacemos un seguro por si les pasa algo ella y a sus hijos, para que estén cubiertos. Al día siguiente rellenan el formulario, se le explica las normas. Se sientan y ahí cae todo. “Ya lo he hecho”.

Ese es el momento más duro porque ellas comienzan a hacerse preguntas: ¿Habré hecho bien y a hora qué hago y los niños?... ese es el momento más duro. Hemos tenido casos de chicas que se van. No están ni un cuarto de hora, la mayoría que se va no dice que vuelve a la casa, otras sí.

Com s'ha vist en l'apartat sobre els tres models de recursos d'acolliment d'emergència és diferent a les tres ciutats.

A Bilbao l'acolliment d'urgència és competència de la Diputació, no de la ciutat. La Diputació té un refugi per a dones víctimes de violència de gènere amb unes 12 places per situacions d'urgència. Allà només poden anar acompanyades de la policia. És el propi refugi que es posa en contacte amb el centre d'atenció a les dones de Bilbao per a que intervingui. Aquest citarà la dona i passaran a oferir-li els recursos municipals.

A Sevilla el circuit d'acollida disposa de centres d'emergència a totes les províncies andaluses. Les dones que ho necessiten entren al centre d'emergència de la seva província de diferent número de places. La gestió d'aquests centres es realitza pel mateix equip de la casa d'acollida d'aquella ciutat. La de Sevilla té 8 habitacions amb 15 llits. A més, a la casa d'acollida hi ha un pis per emergència amb 3 habitacions. A la casa hi ha horaris rígids i no poden sortir al carrer. Les tasques de neteja i els menjars ho fan les dones, ja que es considera per les professionals que és una via d'escapament.

A Barcelona el sistema d'acolliment d'emergència funciona dins del dispositiu municipal d'emergència social. Això suposa que actualment no hi ha recursos específics, encara que ens consta l'existència d'un projecte per construir centres d'acolliment d'emergència per a dones que han viscut situacions de violència. L'Ajuntament compta amb centres privats amb els que es té convenis de col·laboració, amb pensions i, eventualment, amb alguns centres d'acolliment d'urgència de la Generalitat de Catalunya.

En el cas de Bilbao i Sevilla les dones acudeixen sempre al centre d'emergència acompanyades, ja sigui de la policia, ja sigui d'alguna professional dels serveis d'atenció. A Barcelona en canvi, aquest acompanyament no sempre es dóna i aquesta manca pot repercutir en la decisió de la dona de trencar amb la relació de violència. La treballadora social pacta des de l'EAD una plaça a un hostal i en alguns casos és la dona la que, sola o amb els seus fills i filles, s'ha de dirigir a l'hostal. Amb l'ajut d'un plànol i dels diners per al transport, si ella no en té.

Significativa és en aquest sentit l'experiència d'una de les investigadores d'aquesta recerca que va fer un acompanyament com educadora a una dona amb consum actiu de drogues. En aquest cas de l'hospital va ser derivada al PIAD, del PIAD a l'EAD i a l'EAD, després de l'entrevista amb la treballadora social, se li va demanar si podia passar sense cap tipus de substància, a la qual cosa la dona va contestar que sí. Li van donar plaça d'emergència en un hostal i 10 € per a que es pagués el transport i el sopar. Va anar sola i al cap de mitja hora la dona tornava a ser allà on l'agressor i els 10 euros havien servit per matar el síndrome d'abstinència.

Un altre element diferencial entre les tres ciutats segons el tipus d'acolliment és el fet de que les dones hagin de conviure amb altres dones o bé passin aquests moments soles. Les vivències de les dones respecte a aquesta qüestió són diverses. En els casos en que són derivades als centres d'acollida, generalment es veuran obligades a conviure amb altres dones. En el cas de ser derivades a hostals les dones necessàriament hauran de viure aquests moments soles o amb els seus fills i filles.

Segons una treballadora de Sevilla, a la casa d'emergència estan més arropades, amb el seu espai però amb atenció les vint-i-quatre hores i amb tot allò material que necessiten. En general, les dones que han comentat la seva estància als recursos d'emergència andalusos (després es traslladaren a la casa d'acollida de Sevilla) així ho han constatat a les entrevistes:

La experiencia fue buenisima. Las primeras semanas la pasamos fatal porque no sabíamos qué íbamos a hacer, bueno, es una experiencia que no se puede explicar... Pero a nosotros nos trataron

muy, muy bien, como si fuéramos familiares. Todas, todas, las educadoras, la directora (Dona de Sevilla).

Todas me atendieron muy bien, estupendamente, me dieron todo lo que me hacía falta. El equipo es asombroso. Te dan todo, haces una lista y te dan todo, el uniforme para los niños, los pañales, todo lo que necesites. Todo me parece perfecto, el equipamiento de la casa está muy bien (Dona de Sevilla).

D'una manera semblant s'expressaren diferents dones de Bilbao:

Fui al refugio, y en el refugio me atendieron estupendo. Me brindaron un trato muy, muy bueno, estuvimos ahí, nos hacíamos la comida, trataba de que la ropa estuviera limpia. Fueron siete días. Apoyo psicológico también, con las educadoras de ahí.

Yo desde mi parte me he sentido ahí muy a gusto, porque anteriormente donde vivía no tenía condiciones buenas de higiene, para bañar todos los días a las niñas, para bañarte a ti. O sea que desde mi yo me he sentido muy a gusto por tener todo esto, no tener que cocinar día tras día tras día tras día me ha venido estupendamente. Tienes preparada ahí un poco la comidita [...].

El refugio es casi como un hotel, con muchas habitaciones y una cocina compartida. Te traen la comida. Si quieres salir a la tarde, tienes un horario para volver, lógicamente, sino no sería..... muy bien, me acompañaron a hacer trámites.

Lo que más me ha gustado es que te sientes acogida, que siempre se están preocupando, que si te pasa algo, que si esto. Si estaba mucho en la habitación siempre me decían que salga, a leer o algo. En Reyes me dieron regalos, y había mucha comida, y la pasamos bien.

En el cas de Barcelona, que presenta un model particular perquè no compta amb recursos propis per l'acolliment d'emergència, les respostes no són tan homogènies. L'avaluació dels hostals dependrà, com s'observa a algunes entrevistes, de la "bona o mala sort" de ser destinades a un hostel en bones condicions o, pel contrari, a un de "mala mort", com una dona va descriure. La

següent entrevista descriu positivament l'hostal on la dona va ser acollida amb les seves filles.

Desayunaba, comía y cenaba en el restaurante de abajo del hostel, estaba en la “zona de engorde” [ríe], se comía muy bien. Aquí no tenía horarios para entrar aunque sí que no entraba nadie extraño al hostel, todo vigilado con cámaras.

En canvi, una altra dona opinà:

El hostel primero asqueroso, horrible. Llegué a un hostel que era como la casa de otro chico, un viejo, y tuve que dormir en una habitación la mitad de esto [señala el espacio donde se realiza la entrevista], con una ventana mirando a otra habitación, sin aire y sin nada y todo hecho una mierda, todo sucio. El señor dormía en la cocina, daba el desayuno por la mañana que era un vaso de leche con galletas o magdalenas y en las habitaciones que había ahí había gitanos, rumanos... chillando toda la noche. Cuando faltan plazas en el hostel, él les lleva a su casa. Yo estuve un día ahí. Después ya me mandaron a otro hostel... una habitación también súper pequeña, con dos camas, hecho una mierda, teníamos que compartir lavabo con gente yonki, gitanos y rumanos.

Les dones estan als hostals soles amb les seves filles i fills, és a dir, no han de conviure amb d'altres dones i reben cap suport de cap professional allà on viuen (poden anar a l'EAD). Algunes dones viuen això amb angoixa:

Yo ahí me consumía, estaba mal, estaba sola, fumaba mucho tabaco, tenía que ir a ver a mi hijo y...

Nogensmenys, la possibilitat de moure's lliurement i sense controls d'horaris els permet l'opció de sentir-se lliures i poc controlades. El tema del control i la seguretat és viscut d'una forma problemàtica a Sevilla i a Bilbao. Per a algunes dones, i pels seus fills i filles, és molt difícil adaptar-se a les normes de seguretat del centre que impedeix sortir al carrer excepte per motius imprescindibles (hospital, jutjat, etc.) en què es farà generalment acompanyada de la policia. De fet, com argumenta una professional de Sevilla,

algunas te dicen si esto es una cárcel porque ven las rejas, la puerta metálica, las cámaras (grabamos de puertas para afuera por si se presenta un agresor, para tener pruebas).

Segons el que les dones que han viscut en acolliment d'emergència ens explicaren:

Cuando salí de allí [casa de emergencia], vi otra vida (Sevilla).

En la casa de emergencia me explicaron todo, me dieron mucha información. No podía salir. Me sentía un poco encerrada. Las que tenían niños tenían que dormir la siesta, pero yo estaba más libre, más autónoma (Sevilla).

Aquí [casa de emergencia] no se puede salir a la calle, estuve 20 días allí. Si tenía que salir a arreglar alguna cuestión me llamaban un taxi especial que trabaja con el centro. Al principio, me sentí un poco agobiada en el centro, estaba muy preocupada por mi futuro (Sevilla).

Lo que pasa es que al horario de la comida tienes que estar. Y también cuidar de no estar en la calle porque estás en una situación de riesgo. Ellas no conocen tanto hasta qué punto uno se puede poner en cierto riesgo. Cuidan mucho, porque quizá uno se acerca a ese sitio, de la pareja. Te van conociendo, y cuando te pasan a los pisos las chicas, las educadoras, te van conociendo y ya te van soltando un poquito, para que no te sientas que estás ahí presa, ¿no? (Bilbao)

En el refugio, como recién había tenido el problema, pues no me sentía a gusto en ninguna parte. Pero no creo que en el refugio, porque a mí me gusta ser independiente. Estoy más segura aquí en el piso de acogida, y bueno, yo siempre les informo cualquier cosa a las educadoras. Me siento más a gusto aquí que en el refugio, con los niños y todo (Bilbao).

En algunes entrevistes detectarem que sovint l'emergència s'allarga més del que seria l'ideal, pocs dies, perquè no hi ha suficients places als recursos d'acollida. En alguns supòsits l'emergència s'allarga setmanes com a

conseqüència d'un efecte embut. Fins que no queda lliure alguna plaça als centres d'acolliment temporal, les dones han de romandre als d'emergència. Algunes entrevistes a Barcelona i a Sevilla així ho constaten.

En Bilbao, en canvi, sembla que l'emergència s'acaba abans per qüestions competencials.

La educadora social que lleva ese tema del refugio, nos va a llamar por la mañana para que nosotras intervengamos y fijemos una cita. Lo hacen rápido porque la Diputación quiere que intervengamos, porque pasa a ser competencia municipal (Professional de Bilbao).

3.4 Conclusiones sobre els primers moments

3.4.1 Respecte al tema de l'accés a la informació

La qualitat de la informació sobre els recursos de que disposen les dones es indispensable per tal de garantir el seu dret a decidir lliurement i amb coneixement real de les seves opcions. En aquest sentit és important potenciar i millorar la informació.

El fet de que gran part de les dones arribi als recursos d'atenció després del contacte amb la policia i desconeixent l'existència dels recursos als que poden accedir, ens fa pensar que la informació generada des de l'administració no arriba a totes les dones. Tal com han dit les dones, si es disposes d'una informació de qualitat sobre els recursos existents, pot ser serien més les dones que trencarien amb la relació de violència, o ho farien abans.

3.4.2 Respecte al primer contacte

Tal i com ho perceben alguns dels col·lectius de dones que treballen per l'eradicació de la violència, i tal com hem pogut veure a través del testimoni de

les dones, els primers contactes són essencials a l'hora de que les dones tirin endavant amb el seu procés de recuperació.

Val a dir que la major part de les dones han valorat positivament aquesta primera atenció, tant la intervenció i atenció dels cossos de seguretat, com la dels serveis d'atenció a les dones. Els testimonis en els que l'atenció ha sigut inapropiada són escassos.

3.4.3 Respecte a l'emergència

Com sabem, les dones que han de marxar de la seva llar, no deixen enrere només un sostre, sinó que comencen tot un procés que afectarà tots els seus àmbits: familiar, laboral, econòmic, social. La incertesa és una sensació habitual en aquests moments. Per tal de poder minimitzar l'angoixa que aquesta situació provoca en les dones, s'haurien de generar el màxim d'esforços per garantir que la dona estigui informada en tot moment dels recursos, ajuts i situació processal.

Hem constatat que generalment les dones es senten més còmodes en recursos específics, si bé és cert que les necessitats i desitjos de les dones en aquest primer moment són diverses. Algunes dones prefereixen passar els primers moments soles, tenir un espai propi per pair tot el que estan vivint. Altres en canvi valoren molt positivament el fet de passar aquests primers moments amb companyia d'altres dones que es troben en una situació semblant i amb el suport de les professionals.

D'aquí sorgeix la necessitat de diversificar els recursos per a oferir a les dones diferents formes d'estar en un acolliment d'emergència. Molts factors, entre els quals podríem esmentar el fet de tenir filles i fills, el grau d'autonomia en què estigui acostumada a moure's la dona, el seu caràcter, el tenir alguna circumstància específica, etc. poden fer que prefereixin un tipus o un altre d'acolliment d'emergència, amb d'altres dones o soles, amb major nivell d'acompanyament professional o menys, entre d'altres.

4. L'estada als recursos d'acollida: el dia a dia de les dones

Les dones al recurs d'acolliment temporal passaran un període de temps més o menys llarg. El recurs d'acolliment, es convertirà durant aquest temps, en la seva llar, on han de sentir-se a gust i tranquil·les, i on seguiran el seu procés de recuperació.

L'arribada sol ser el primer moment en què les dones tenen la seguretat de poder establir-se per un període de temps més o menys llarg depenent de la ciutat i de la situació. Generalment, arriben al recurs d'acolliment molt ferides, la majoria han perdut l'autoestima i la confiança en elles mateixes i en les seves capacitats. Recuperar-les no serà un procés fàcil.

Durant els primers temps les dones hauran de fer front a tots els canvis que suposa l'acolliment: començar una vida soles o amb les seves filles i fills en una nova llar, en una nova ciutat segons els casos; crear noves relacions, adaptar-se a les normes del recurs, etc. A més, l'abandó de la llar i la ruptura de la situació de violència implica, per a moltes d'elles, la ruptura amb vincles familiars i d'amistat i el canvi o la renúncia del lloc de treball. Evidentment, aquest procés no serà fàcil.

Les filles i fills també han de fer front a tots aquests canvis, en la major part dels casos hauran de canviar d'escola, de barri, de ciutat a vegades, d'amistats, hauran d'interrompre temporalment les relacions familiars properes i s'hauran d'adaptar al recurs d'acollida. El treball amb les noies i els nois s'hauria d'entendre de forma diferent segons l'edat, segons s'hagin vist afectats per la situació de violència, segons la relació amb la mare i amb el pare. Sigui com sigui, en tots els casos, una de les qüestions a les que hauran de fer front ambdós, mare i filla o fill, serà la seva relació. La culpabilització, el rebuig, la sobre-protecció, la confiança són, segons les professionals algunes de les qüestions centrals que s'hauran de treballar.

Les dones després de la confusió inicial, hauran de fer-se a la idea de tot el que implica la decisió presa. En el cas de tenir filles i fills hauran d'acompanyar-los en la l'adaptació a les noves circumstàncies. Sovint viuen moments de dubtes i està molt present la por i la desconfiança. Durant aquest període, les professionals destaquen que la seva funció principal és la de reforçar-les en la seva decisió, treballar per la creació de vincles de confiança, acompanyar-les en el procés d'adaptació al nou habitatge, a la nova convivència i a la nova normativa.

En una etapa posterior, l'atenció anirà focalitzada a que les dones recuperin d'una forma gradual la seva autonomia. La recuperació de la confiança en elles mateixes passa per anar recomposant aquells aspectes de la seva vida que han quedat malmesos per la situació de violència. Aconseguir la independència econòmica, un habitatge i començar una nova vida, lliure de violència seran els eixos, que segons les professionals, guiaran el treball en aquesta posterior etapa. És important destacar que gairebé cap de les professionals entrevistades esperen que les dones surtin de la casa amb tots aquests aspectes solucionats. La majoria pensen que el procés haurà tingut èxit si s'ha aconseguit que les dones disposin d'eines que els hi possibilitin resoldre les situacions que una vida autònoma suposa.

És important tenir present que si bé estem seguint un eix temporal que sembla lineal, es tracta només d'una forma de facilitar la lectura. Hi ha passes endavant i passes enredera, dies més durs, i dies en els que tot sembla possible. Les professionals ho saben. Una compareixença judicial, la sentència sobre el procediment penal de maltractament o sobre aspectes civils de la separació, una trobada inesperada, una decepció laboral, són circumstàncies que poden anar sorgint, que escapen al control de les dones però poden afectar de forma determinant en el seu procés de recuperació.

4.1 Cap a l'acolliment temporal. Circumstàncies de les dones acollides i criteris d'admissió als recursos

Si bé totes les dones entrevistades havien passat per un recurs d'emergència abans de ser acollides temporalment, cal tenir present que no totes les dones que passen pel recurs d'emergència arriben als recursos d'acolliment temporal. L'acolliment temporal serà només per aquelles dones que no tinguin altres opcions d'allotjament. En aquest sentit, les dones que seran temporalment acollides són, en la major part dels casos, aquelles que no disposen de recursos econòmics per poder fer front a les despeses que suposa una nova vivenda, ni tenen xarxa familiar o xarxa social que puguin acollir-les. Són molt poques les dones entrevistades que tenint altres opcions d'acollida, triïn viure en els recursos oferts per l'administració; les que ho trien ho fan per raons de seguretat.

Així ens ho han exposat les responsables dels recursos a les diferents ciutats:

Lo que hemos hecho es ver que los perfiles de las víctimas son diferentes. Antes teníamos señoras con buena situación económica y ahora lo vemos que pueden estar en emergencia pero no en casa de acogida, porque tienen recursos. Tenemos que estar muy pendientes de la evolución de los perfiles. En un segundo nivel entran las mujeres con menos recursos y capacidades de resolver su situación. [...] Este es un ingreso voluntario. Quien tiene recursos no pasa al segundo nivel porque no quiere estar en una casa de acogida. Todas estas mujeres que tienen recursos y su orden de protección están en emergencia y luego se marchan a su casa, cuando él ya se ha ido (Sevilla).

Cuando empezaron los pisos de acogida (empezó con uno en el 88) las mujeres víctimas de violencia venían de una relación de muchísimos años de matrimonio, bastante adultas, con un piso en propiedad, aunque fuera hipotecado, con lo cual siempre había que en un momento dado las mujeres regresaban a su casa, se solicitaba el uso de la vivienda. ¿Qué sucede en los últimos años? Que cada vez es más infrecuente que las mujeres tengan un piso donde volver. [...] de cada 10 mujeres 8

son inmigradas. Compartían piso la mayoría (con una habitación) o en situación económica tan precaria, es imposible que al romper la relación vuelvan a una vivienda, porque no pueden acceder a una vivienda (Bilbao).

Una cosa es aquí al EAD que no arriba al 50 % de dones immigrades o nouvingudes. Però sí que, segurament, als centres de acollida sí que hi ha més dones immigrades. Un dels motius, crec, es que no tenen xarxa social o recolzament familiar, o bé, si ho tenen, es molt menys ampli; o els recursos econòmics son menys, val?, que son mes de un tema social e no del tema de violència en sí (Barcelona).

La majoria de dones que estaven vivint a aquests recursos d'acolliment durant el nostre treball de camp havien patit violència en la relació de parella. Tot i així les formes de manifestació d'aquesta violència eren molt diverses. Entre els criteris alhora de valorar l'entrada d'una dona en un recurs d'acolliment temporal hem trobat grans diferències pel que fa a les formes de manifestació de violència dins la parella, que es consideren aptes per a l'acolliment. A Sevilla gairebé totes les dones acollides fugien de situacions de violència que es manifestaven principalment en greus agressions físiques i/o amenaces de mort. A Bilbao, en canvi, trobem un ventall més ampli de situacions, entre els que s'inclou fins i tot dones en situació de conflictivitat conjugal o de parella. En aquest sentit, l'accent que al model andalús es posa en la qüestió de la seguretat, mentre que a Bilbao l'èmfasi es posa en trencar la situació de dependència de la parella i en l'autonomia de les dones. A la casa d'acollida de Barcelona també trobarem dones que havien viscut violència familiar, produïda pel pare.

Si bé és cert que en totes les ciutats es mostra una voluntat d'atendre a totes les dones que necessiten d'acolliment, hi ha greus mancances per fer front a determinades situacions en les que la violència no és l'únic factor a tenir present a l'hora de plantejar la intervenció amb les dones. Especialment greu és la situació de dones amb un consum actiu de drogues i/o alcohol, les treballadores sexuals i les dones amb trastorns mentals greus. Es rellevant tenir present que les dones amb alguna de les situacions esmentades

difícilment entraran als recursos d'acolliment temporal, i si ho fan, difícilment podran complir amb les condicions de permanència al recurs.

Per exemple, segons el Projecte d'AGISE, empresa que gestiona els recursos d'acolliment andalusos, presentat a la Junta de Andalucía, no hauran d'ingressar a la casa d'acollida:

- *Mujeres consumidoras de cualquier tipo de sustancia psicotrópica, que le generen adicción.*
- *Mujeres con graves problemas de salud mental.*
- *Mujeres con problemáticas sociales no derivadas de los malos tratos, como es el caso de: mujeres víctimas de tráfico de personas con fines de explotación sexual o prostitución activa; situaciones de marginación extrema con acciones delictivas asociadas: robo, tráfico de estupefacientes etc. (evitando el uso de estos recursos como medio de “escapar” de una posible condena punitiva); y, otra problemática social: discapacidad, mayores, exclusión o situaciones de riesgo, madres jóvenes, etc. (Proyecto AGISE, Servicio Integral de Atención y Acogida a Mujeres Víctimas de Violencia de Género y sus Hijas e Hijos, Programa de Casa de Acogida, Junta de Andalucía, enero de 2009).*

A les altres dues ciutats així ens ho han explicat les persones responsables d'aquests recursos:

Quedan excluidas de entrar en los pisos las mujeres con toxicomanía activa, si así lo considera sanidad si tiene un consumo superior a los 6 meses pasados. Si no consume desde hace 6 meses se considera pasiva y sí que podría entrar. Cuando yo empecé tampoco podían las prostitutas y ahora afortunadamente no pasa (Bilbao).

Existen tres condiciones para rechazar la entrada de una mujer al recurso de acogida, siempre con algunos matices, claro. En primer lugar, que no haya voluntad ni compromiso personal de mejora; luego, que haya un trastorno mental no compensado o muy grave; y, por último, que haya un consumo activo de sustancias que, además, la mujer no quiera o no pueda ponerse en tratamiento (Barcelona).

Les responsables d'aquests recursos justificaren aquesta exclusió perquè no es considera que els recursos d'acolliment existents siguin adequats per atendre les necessitats específiques d'aquestes dones, ja que no es disposa dels recursos adients per atendre les seves situacions específiques, tot garantint les condicions de seguretat i protecció que exigeix un recurs d'acolliment per qüestions de violència masclista.

Tal com es veurà a continuació, i ja s'ha avançat amb anterioritat, els models d'acolliment existents a cada una de les tres ciutats analitzades són diferent, tant a nivell arquitectònic com d'organització i atenció de les dones per part de l'equip professional.

4.2 Trets essencials dels recursos d'acollida

4.2.1 Característiques arquitectòniques dels centres d'acollida temporal

Ens sembla rellevant prendre especial atenció a les característiques arquitectòniques dels centres d'acolliment perquè considerem que la forma en què els recursos d'acollida són dissenyats i organitzats influeixen d'una forma determinant en el model d'acollida seguit a cadascuna de les ciutats i en molts dels aspectes del dia a dia de les dones.

A Bilbao, l' Ajuntament compta amb set pisos ubicats en diferents barris de la ciutat on les dones viuen soles, amb les seves filles o fills menors de edat o bé comparteixen pis amb d'altres dones acollides. Els pisos estan dotats de tot allò necessari per a la vida quotidiana de les dones i de les seves filles i fills. Tal com varem poder observar es tracta de pisos lluminosos, amplis, de recent construcció, amb tot tipus d'electrodomèstics i decorats amb molta cura.

El piso era nuevo, que no había vivido nadie, era bonito, tenía tres habitaciones, dos baños, la sala, la cocina, el comedor. Tiene todo, está equipado, está completo (Dona a Bilbao).

Les dones, si bé en la majoria dels casos continuen a la mateixa ciutat, per perill de localització per part de l'agressor, sovint canvien de zona de residència. Aquest canvi en molts dels casos ve acompanyat de canvi de treball i d'escola per les filles i fills. La ubicació dels pisos és secreta, això implica que ni familiars ni amistats poden conèixer on es troben.

Y ahí la pase mal, porque cuando con dos niños pequeños te pones mala quieres que tu madre venga a ayudarte. En ese sentido se pasa mal, pero lo pasamos todas. El no tener contacto con amigos, familia, se pasa mal. Eso lo cambiaría yo, porque todo no, pero la familia es muy importante para nosotras (Dona a Bilbao).

A Barcelona el centre és un àtic ubicat en un edifici destinat en la seva majoria a vivendes privades. La planta destinada a la casa d'acollida està composta per deu habitacions per les dones i les seves filles i fills. Disposa també d'alguns espais d'ús comú: dos banys, un ampli menjador i una gran sala d'estar amb un espai destinat a jocs, una cuina, una biblioteca, i una ampla terrassa. A més a més hi ha un despatx destinat exclusivament a les i els professionals. Per últim hi ha un petit magatzem en el que es guarden els productes d'ús quotidià: paper w.c, bolquers, menjar, etc. al que només tenen accés les professionals.

Yo el primer día que llegué aquí, la niña súper contenta porque había un montón de juguetes, muchos niños, ella se sentía bien. Yo también me sentí muy bien, porque de dónde venía... el hostel no me gustaba para nada. Entonces, claro, llegar a una casa súper bonita, un montón de juguetes... mi hija estaba súper contenta y yo el doble (mujer en Barcelona).

En aquest cas les dones, en general, no canvien de ciutat. Canvien de zona de residència, degut a l'existència d'una sola casa d'acollida municipal. La ubicació de la casa és secreta, i l'entrada està controlada per un intèrfon amb càmera que només pot obrir el personal que hi treballa des del despatx de les professionals. Nogensmenys, com es tracta d'un espai en el que conviuen moltes dones, fa que no passi desapercebut entre el veïnatge amb el que comparteixen edifici. De fet, la convivència amb aquests no sempre és fàcil, tal com ens han comentat tant professionals de la casa, com les pròpies dones acollides. La manca de respecte a les dones por part d'alguns veïns, el soroll i

fins i tot alguns enfrontaments puntuals són esdeveniments que a vegades succeeixen.

A Sevilla existeix un únic centre d'acollida ubicat al centre de la ciutat. Es tracta d'un ampli complex compost per dos edificis amb un ampli pati al centre. En les plantes baixes d'un d'aquests edificis es concentra la major part dels serveis administratius i d'atenció a les dones del centre. La resta del complex està dividit en els apartaments destinats a l'acolliment de les dones (un dels apartaments està destinat a emergències). Igual que a Bilbao, algunes dones viuen soles amb les seves filles i fills, i d'altres comparteixen apartament. Cada apartament funciona com a pis autònom amb bany i cuina pròpia. A més a més les dones disposen d'alguns espais comuns: una sala d'ordinadors amb connexió a internet i una sala de reunió i de descans dotada de sofàs i televisió, encara que l'espai comú més utilitzat és el pati.

A Sevilla els criteris de protecció i de seguretat de les dones són els que prevalen. L'edifici no té gaires finestres al carrer (sí al pati) i l'entrada sembla d'un pàrking, amb dues portes metàl·liques precedides per dues càmeres de filmació. Les portes només poden obrir-se des del despatx de l'educadora prèvia trucada al timbre.

Totes les dones d'aquesta casa provenen d'altres províncies andaluses, establint-se aquesta distànciació geogràfica per motius de seguretat. Això significa que han deixat la feina, l'entorn familiar i social i han hagut de canviar tota la seva xarxa d'atenció sanitària i social, així com també la de les seves filles i fills, que també han hagut de canviar d'escola.

La asistent me dijo que le encantaría que yo encuentre un sitio abierto, sobre todo por mis estudios. Yo, de momento, no tengo opción, no conozco, me da igual. Pero sé que quiero una protección. Yo puedo vivir donde sea pero quiero asegurar mi protección (Dona a Sevilla).

Llegué aquí para cambiar de dirección, me tenía que mudar, no estar en la misma ciudad que mi ex pareja. Para comenzar una nueva vida (Dona a Sevilla).

Un dels aspectes a destacar és que per la construcció d'aquest centre es va consultar una arquitecta feminista per tal de minimitzar la sobrevictimització de

les dones a través de l'organització de l'espai. En aquest sentit és important tenir present que a Sevilla s'han destinat molts recursos econòmics dirigits a donar suport a les dones en situació de violència. La construcció d'aquests centres en són un clar exemple.

4.2.2 El seguiment de les dones per part de l'equip d'atenció

Quan les dones arriben al recurs d'acolliment, entren en contacte amb tota una xarxa de recursos socials. La psicòloga, l'advocada, la treballadora social, les educadores, el personal de la direcció dels centres, passaran a formar part de les relacions quotidianes que tenen les dones. L'organització de l'equip professional és diferent a cada una de les ciutats estudiades.

A Bilbao tot l'equip treballa des de l'Àrea de la Mujer situada a l'ajuntament, excepte les educadores socials que a més de desplaçar-se als pisos, realitzen les tasques d'acompanyament a les dones. Tant les treballadores socials que estan a l'Ajuntament com les educadores que es desplacen als pisos, pactem amb la dona un pla de treball per a la seva recuperació integral.

Les educadores, que estan més presents a la vida de les dones, ajuden la dona a situar-se en la nova zona en la que viuen, a tramitar el canvi de centre de salut, d'escola i en definitiva, en totes aquells moments en què la situació ho requereix. Val a dir que aquest equip d'educadores és molt flexible i que la seva intervenció va variant al llarg del procés d'acolliment. Si durant els primers dies la presència de les educadores és molt freqüent, i l'acompanyament a les dones es dona per a gairebé qualsevol tipus de gestió; a mesura que les dones van avançant en el seu procés d'empoderament, les trobades es distancien, els acompanyaments cada cop són més puntuals i es treballa per la recuperació de la total autonomia de les dones.

Les visites amb les treballadores socials es dona al propi ajuntament. Són les dones les que es desplacen per acudir a aquests serveis, generalment amb cita prèvia. L'advocada així com la psicòloga tenen els seus propis despatxos i espais de treball i també són les dones les que s'hi han de desplaçar. Tot i que les treballadores i educadores socials actuen sovint com un suport a les dones a l'hora de tramitar totes aquelles qüestions que la situació jurídica requereixi.

Respecte a l'atenció de les criatures, a Bilbao no hi ha cap servei destinat exclusivament a nenes/s que hagin viscut la violència masclista a les seves famílies. En conseqüència, si bé acuden a psicòlogues/s infantils, no formen part de l'equip que treballa en el recurs d'acollida específicament. Una professional del recurs d'acollida a Bilbao ens explicà:

Pero tenemos un problema, y es que de momento el tema de los hijos y las hijas ha quedado como en un segundo plano. El sujeto principal de la intervención es la mujer, y como con ella vienen los niños y las niñas pues se interviene con ellos, pero nunca hasta ahora son sujetos principales. Nosotras nos estamos dando cuenta que deben serlo [...]. A veces les afecta a ambos, pero a veces los niños y las niñas necesitan una intervención en concreto y de momento no hay servicios concretos.

A Sevilla totes les professionals estan al centre d'acollida. Els despatxos de l'advocada, les treballadores socials, la psicòloga i la directora ocupen un apartament dels edificis. Durant les hores que aquestes professionals estan al centre, les dones hi poden anar quan vulguin sense necessitat de cita prèvia. Sempre hi ha presència de les educadores. Dos cops al dia passen a visitar les dones pels seus apartaments i la resta de temps romanen al centre per a qualsevol qüestió o situació que requereixi de la seva atenció. A més a més d'aquest acompanyament quotidià a les dones, sempre hi ha alguna professional encarregada d'atendre el telèfon i fer les primeres acollides a les dones que van arribant. També són les encarregades del control de les entrades així com de la gestió de les claus dels apartaments de les dones, donat que han de deixar les claus cada cop que surten del centre.

Per últim, a Sevilla els nens i les nenes tampoc tenen una atenció de professionals dedicats exclusivament a treballar amb les problemàtiques i les necessitats que plantegen. La mateixa psicòloga que treballa amb les dones és qui es dedicarà a les criatures.

A Barcelona, l'EAD i les/os professionals de la casa d'acollida elaboren conjuntament un pla de treball per a cada dona en funció de les seves necessitats (laborals, de formació, etc.). Ambdós equips treballen d'una forma coordinada i mantenen les seves tasques ben diferenciades.

La casa d'acollida de Barcelona compta amb una directora, educadores socials, educador infantil, psicòloga de dones, psicòloga infantil i treballadora familiar (qui dóna suport a les qüestions d'organització quotidiana de la casa). Les educadores a disposició de les dones les vint-i-quatre hores per atendre qualsevol tipus de qüestió.

Les dones només acuden esporàdicament a l'EAD per contactar amb la treballadora social de referència que cada una tingui i per resoldre qüestions vinculades amb la gestió del seu pas pel recurs d'acollida.

Destaquem positivament la figura a Barcelona de la psicòloga infantil especialitzada en l'atenció exclusiva a les nenes i als nens acollides/ts amb les seves mares, així com la presència d'un educador infantil-home a la casa. Per una banda és una atenció específica és molt adient. Per l'altra que sigui un educador home és interessant des de la perspectiva d'aportar a les criatures figures masculines lliures del model d'agressivitat i violència que han conegut. Al mateix temps, per a les dones de la casa també és un repte i aprenentatge (tornar a) socialitzar amb un home en termes d'igualtat i respecte.

La presència de les professionals és un factor que té molt pes en el dia a dia de les dones, i la forma de viure-ho canvia molt no només segons els models d'acollida, sinó també segons la vivència i la personalitat de cada una. En aquest punt l'heterogeneïtat de les dones acollides resulta especialment evident.

Les professionals juguen un paper ambivalent. Per una banda tenen la funció d'acompanyar i fer un seguiment de les dones durant tot el procés d'acolliment; per l'altra tenen la funció de fer complir les normes i el pla de treball que han pactat amb les dones. Per algunes dones el seguiment per part de les professionals és valorat del tot positiu; per d'altres, en canvi, aquest seguiment s'assembla massa al control, ho viuen com una pèrdua del poder de decisió sobre la pròpia vida.

Te preguntan mucho, qué haces, qué hiciste, qué dejaste de hacer, con quién anduviste, ¿estás buscando trabajo? Llegabas a tu casa y, ¡joder! Como que tu vida no la controlas tú, la controlan otras personas. Es muy duro, muy duro. Puede ser que otras personas sean 'mala cabeza', pero

yo encuentro que yo era una persona seria, con una responsabilidad, con un hijo. Y eso me frustraba, con tanta preguntadera, como desconfianza, muchas cosas (dona a Bilbao).

Te anulan un poco la capacidad de guiarte por tu intuición, que pierdes la capacidad de dirigir tu propia vida. En vez de guiarte y de asesorarte... te machacan mucho y te montan ellos un camino y tú has de seguir ese camino. Es que yo ya los empiezo a ver como padres, ¿no?, más que educadores y asistentes sociales los veo ya como padres: lo que hacen, lo que dicen, el acompañamiento... pero los veo como padres [...]. Pero nos hacen depender mucho de ellos, muchísimo. Yo lo que propondría es eso: que nos orienten pero que nos empujen a que seamos nosotros, que nosotros tomemos la decisión. [...] Sí que me han ayudado pero me falta capacidad de reacción y soltura. Quizás dependo mucho de ellos, me he acostumbrado a depender mucho de ellos (dona a Barcelona).

Les professionals opinen que una forma d'evitar aquestes relacions de dependència és precisament limitar en el temps l'acolliment temporal. Que no sigui superior als sis mesos. Nogensmenys, les dificultats per a la sortida sovint enredereixen aquest pas.

Com s'ha esmentat aquest sentiments depenen molt de la pròpia dona. Així per exemple trobem que dones acollides en la mateixa ciutat, i amb un acompanyament semblant, ho viuen de forma molt diferent:

Aquí me han ayudado, pero aquí nunca me dicen 'vas a hacer esto', sino me dicen 'al final, tú lo decides', siempre me lo dicen. Al final soy yo la que decido. Claro que te orientan, te ponen ejemplos, te aconsejan (dona a Barcelona).

Conocí a muy buenos educadores. Los primeros meses me costó un poco adaptarme, tengo mi carácter, estaba muy nerviosa [...]. Pero todo el apoyo que tuve fue muy importante para mí. Todas [del personal] me fueron tomando mucho cariño, tenía mucha voluntad para trabajar, cuidar bien a mi hijo... (dona a Barcelona).

Més enllà de la diversitat de les experiències de les dones a les tres ciutats, existeix una idea molt compartida entre les dones en reconèixer que el grau d'intervenció que les professionals tenen sobre les seves vides les afecta d'una manera que no és supèrflua. L'estança pel recurs d'acollida no només determina que les dones compleixin una sèrie de normes bàsiques per garantir la convivència i la seguretat. D'una manera que considerem inevitable, i reconeixent diferències en la intensitat de la intervenció segons cada model, les dones senten que un pla tan íntim com el de la personalitat està sent afectat al passar pel recurs. Com alguns relats descriuen:

Esa independencia que yo tenía al principio, yo ahora estoy frustrada con eso. Porque ahora tengo miedo a salir, le decía 'He dependido tanto de ustedes que ahora me va a costar trabajo caminar sola'. Yo camino de las manos de ellas, ahora ellas al soltarme las manos 'camina tú sola' es como empezar de nuevo. Ellas me dicen que van a llamarme, que yo quiero que me llamen, que se preocupen por mí, y poco a poco, pero eso de llegar aquí... tener una visión de la vida de luchar, de trabajar, de ser echada pa adelante, que te lo hagan así aaaaaa, te lo quiten, como obligándote a que tienes que depender de los demás para poder vivir. ¡Error! Si le quitas la libertad a esa mujer, después para empezar de nuevo le va a costar muchísimo trabajo (dona a Bilbao).

Y ya se preocupan y cuando no, te atacan, y te cogen, te cogen, te anulan, te quieren absorber hasta... "¿Dónde vas?, ¿Qué haces? ¿Cómo es? Si trabaja o no trabaja, si come o no como, ¿Qué hace o deja de hacer?" [...]. Entonces cuando me empezaron a agobiar dije basta, y me callaba la boca, me despabilo sola. No, quiero ver las cosas por mí misma, no quiero que me lo contaminen. Quiero ser yo, si tengo una duda, ya me despabilaré [...] Y en la casa no te dan la oportunidad de que conozcas las cosas tú y te ponen mucha presión, mucha presión, que si tienes novio, que si tienes un amigo con derecho a roce, mucha presión, ¿sabes?, muchísima presión (dona a Barcelona).

Considerem que aquest lligam creat entre les dones amb les professionals es potencia per les condicions especials en les que es desenvolupa aquesta relació. Això significa que, en general, les dones arriben a la casa amb pors i

incerteses sobre el seu futur i el de les seves filles i fills, amb una història molt dura a sobre, adaptant-se a noves normes, compartint un mateix espai amb d'altres dones desconegudes i, al mateix temps, tenint una psicòloga, treballadora i educadora social com referents constants en la seva nova quotidianitat. Aquest context, exposat molt sintèticament, afecta evidentment a tota dona. I, com veurem més endavant, també és cert que la dependència creada a partir d'aquests lligams amb les professionals de la casa varia en funció del temps d'estadia: no és el mateix romandre cinc mesos que dos anys en el recurs d'acolliment. Per una altra part, també hem de destacar que les professionals són persones que han de conviure amb realitats i experiències complexes, que treballen amb molta pressió i no sempre és tan senzill separar el seu rol de professionals del de dones que tracten amb d'altres dones.

Aquesta presència de les professionals es fa especialment delicada quan entra en joc la qüestió de l'educació i les relacions amb les filles i fills. Moltes mares reconeixien que havien tingut alguns problemes amb la relació amb les seves filles i fills, arrel de la situació de violència i de tots els canvis derivats de la decisió de trencar amb aquesta situació. En aquests casos són moltes les que reconeixen que el recolzament per part de les professionals va ser molt important.

Tot i així algunes mares també han explicat que la intervenció de les professionals respecte als filles i fills o respecte a la relació de les mares amb les seves filles i fills alguns cops no era del tot adequada. Algunes dones ens han relatat situacions en les que s'havien sentit desautoritzades davant les filles i fills per part d'algun professional; altres ens han explicat que alguns cops no estaven d'acord amb els criteris educatius marcats per l'educadora. D'altres ens han explicat que han sentit que es posava en qüestió el seu rol de mare. Totes aquestes situacions poden contribuir a la inseguretat de les dones:

Me sentía como que yo no podía con mi hijo, como que yo era una inútil, como que no sabía cómo tratar a mi hijo. Y que muchas de las cosas que le están pasando a mi hijo son por mi culpa. A veces uno asume el rollo mental de 'ah, por mi culpa' (dona a Bilbao).

Vi a otras compañeras que si su hijo se comportaba mal iban a la educadora a quejarse: "No, es tu hijo, tienes que decirselo tú, tú misma,

es tu hijo”, les decía. Pero lo hacen inconscientemente. En ese momento estás tan mal, tan anulada, tan hecha polvo pues que ellos te van recuperando, que lo hacen muy bien. Ellos no pretenden nunca que seas adicta a ellos pero es que es inevitable [sonríe], es inevitable (dona a Barcelona).

Aquest aspecte agafa unes dimensions més greus a Barcelona, on per algunes dones, la por a poder perdre la custòdia de les filles i fills es present durant tota l'acollida.

Hace poco supimos que a ... le quitaron a su niña y todas tenemos el miedo de que nos puedan quitar a nuestros hijos. Han hecho varias reuniones hablando del tema para decir que no es así, que para quitarte a un niño tiene que haber varios factores, etc., tratando de devolvemos la confianza en ellos de que esto no va en coleccionar niños, pero igual quedamos súper tocadas (dona a Barcelona).

Al firmar las normas, no es sólo que si no las cumples te pueden echar, es que te pueden quitar a tus hijos. Te lo dicen. Yo he estado todo este tiempo con ese miedo y lo sigo teniendo. Tengo una ex-compañera que se le ha amenazado con lo mismo. Yo sigo con ese miedo porque yo no puedo trabajar, entonces no sé cómo voy a mantener a mis hijos y tengo miedo de que me los quiten por eso. A mí me dicen que no, pero yo no lo sé (dona a Barcelona).

Sí [tuve miedo a la expulsión del piso], demasiado miedo. Y también a que me quitaran la niña. Pero te das cuenta que no te pueden quitar la niña porque a una madre se le ha muerto el padre y tengas unas recaídas (dona a Bilbao).

Respecte a aquest punt, volem destacar que la major part de les dones entrevistades exercien de forma responsable el seu rol de mares, fins i tot, vivint en situació de violència. És molt important que la dependència de les dones al recurs d'acollida, no doni peu a que tota la seva vida sigui susceptible de ser controlada i regulada per les professionals que hi treballen.

4.2.3 La convivència entre les dones acollides

Les diferències entre els tres models d'acollida estudiats es veuen clarament reflectits quan fem referència a la qüestió de la convivència entre les dones acollides.

Tant a Sevilla com a Bilbao les dones disposen del seu propi pis, que comparteixen amb les seves filles i fills, i en alguns casos amb altres dones. A Barcelona, en canvi, les dones només disposen com a espai propi la seva habitació, en les que viuen amb les seves filles i fills. En els casos en que les dones no tenen filles i fills al seu càrrec, poden trobar-se en la situació de compartir habitació.

En el cas de Sevilla, l'aspecte positiu de la convivència entre les dones ha quedat molt reflectit en els seus relats. La majoria de les dones entrevistades en aquella ciutat coincidien en que una de les coses més positives que destaquen de l'estada al centre és haver conegut companyes que han esdevingut amigues. El fet de que el centre compti amb diversos espais de convivència, però també possibiliti espais d'intimitat, facilita que les dones puguin triar amb qui i quan es relacionen, i així crear llaços d'amistat que no es viuen com a imposats.

Cuando llegó ella [su actual compañera de piso] yo tenía que ir a Málaga por un trámite. Estuvimos juntas en la Casa de Acogida de Málaga, pero no sabía que íbamos a estar juntas acá (dona a Sevilla).

Estoy compartiendo un piso con ..., coincidí con ella en el Centro de Emergencia de Málaga. Somos grandes compañeras, tranquila, como yo (dona a Sevilla).

A Bilbao només conviuen les dones que comparteixen pis amb les seves filles i fills. El fet de comptar amb una xarxa de pisos, permet molta flexibilitat a l'hora de poder gestionar les diferents situacions relatives a la convivència que puguin anar sorgint. Una de les dones entrevistades ens explicava que en el primer pis en el que va estar va tenir conflictes amb la dona amb qui li havia tocat viure. Es va solucionar trencant la convivència, una d'elles va canviar de pis.

Compartir piso, no hay más opción. Pero tener unas normas y respetar esas normas, que no puedes beber, que no puedes fumar, que no

puedes armar escándalo, que uno llega... ella [compañera con quien estuvo en conflicto] armaba escándalo, tomaba, hacía las cosas mal. Hasta que llegó un momento en que casi me voy a las manos con ella. Me tuvieron que cambiar a otro piso, con otra mujer y ahí bien. Limpiábamos juntas, todo, normal. Porque entiendo que somos mujeres y debemos ayudarnos, pero no abuses de lo que estás pasando, y faltas de respeto no (dona a Bilbao).

A Barcelona les dones disposen d'una habitació, que en el cas de no tenir filles o fills al seu càrrec, poden compartir amb altres dones. Tot aquell temps que restin fora de l'habitació han de conviure necessàriament amb la resta de dones acollides. El fet de que les dones comptin amb un espai propi molt reduït, i alguns cops ni amb això, pot fer molt més complexa la convivència, així com la gestió dels conflictes generats per aquesta convivència.

La convivencia... era un jaleo. Diez madres, cada madre 1, 2 o 3 hijos... aquello era... Los fines de semana con tanto niño en la casa era un "show", y como lloviera, que no se podía estar ni en la terraza... uf... además, durante el fin de semana solo había una educadora y con tanto niño... una locura. Acabábamos todas de los nervios, peleándose los niños, corriendo por los pasillos,... los vecinos de abajo se quejaban... (dona a Barcelona).

Lo mejor de los recursos... la compañía en la casa, la convivencia, aprender a vivir con más gente. Cuando mi marido quería marcharse, yo me sentía muy sola, estaba en la calle y me sentía fatal. Estaba en un país no conocido y no sabía cómo iba a vivir sola, con la niña... pero en la casa hay más mujeres, vives en una comunidad y está muy bien eso. A veces hay conflictos, que se producen por la tensión que está dentro de las mujeres. Durante la semana tú ves cosas, pero no hay tiempo para pelearse. Pero el fin de semana, todo sale. Son tonterías, pero encuentran una cosa para pincharte. Te dicen cosas como agresión, para dar salida a la tensión que tienen dentro. Pero también hay muchas tensiones que solucionamos entre nosotras, sin ir al educador. No he hecho amigas, pero nos llevamos bastante bien (dona a Barcelona).

Si bé la majoria de dones expliquen que poder compartir aquests moments amb altres dones sovint els hi resulta molt positiu; també són moltes les que preferirien poder tenir un espai per a elles soles amb les seves filles i fills, que els hi permetés portar una vida més semblant a la que portarien fora del centre.

4.3 La normativa interna dels recursos d'acolliment i l'organització de la quotidianitat

4.3.1 Les normes internes als centres d'acollida i el pla de treball

L'estança als recursos d'acolliment està sotmesa a una normativa interna amb els objectius d'organitzar les qüestions col·lectives en el cas que les dones visquin conjuntament, de preservar els recursos que s'ofereixen a les dones i de garantir la seguretat de les dones que en fan us.

A les tres ciutats les dones han de signar una declaració d'acceptació de la normativa interna dels recursos d'acollida, així com un pla de treball que l'equip de professionals i la dona hagin pactat. Generalment es deixa un termini de temps fins que la dona s'acomoda al seu nou habitatge abans d'explicar i fer signar la normativa i el pla de treball.

A continuació trobem dos testimonis de dues dones que fan referència a aquesta obligació de signar l'acord de compromisos.

Nada más llegar, me entran a la biblioteca y me dicen las reglas. No puedes salir hasta que llevas un mes y pico en la casa, te sientes como en una cárcel. Te hacen firmar un contrato con las normas y si no lo cumples, te echan. No puedes decir dónde estás, no puedes dar el número de teléfono, no puedes traer a nadie a las cercanías de la casa, no puedes tener televisión, ni ventilador, no puedes tener intimidad ninguna (porque ellos pueden entrar cuando quieran), no puedes tener bebidas alcohólicas, ni refrescos ni nada, ni comida. Te revisan sin avisar la habitación, te registran y todo lo que tienes lo ponen para compartir con toda la casa (dona a Barcelona).

[Las normas son] Completamente [útiles], porque si no es un desmadre. Hay vivimos plenamente, entre comillas, autónomas, pero hay que respetar las normas, y respetarse compañera a compañera (dona a Bilbao).

A Sevilla la normativa interna està establerta al Reglamento de Régimen Interno de las Casas de Acogida de AGISE SL. Aquesta normativa interna estableix drets i deures per a les dones que accepten viure al recurs d'acollida. Les dones tenen dret al tractament respectuós per part de les professionals i de la resta de dones, al secret professional de les dades del seu expedient personal, a opinar i prestar suggeriments sobre el funcionament de la casa, a l'assistència individualitzada per part de les professionals i al dret a la màxima intimitat possibles segons les condicions de les cases.

Les dones tenen el deure de respectar les companyes i la resta del personal, de no entrar en les dependències alienes excepte el consentiment exprés de la companya, de cuidar i conservar el seu espai privat i els seus objectes personals, així com dels comuns. Hauran també d'encarregar-se de la neteja diària del seu espai personal així com de les tasques col·lectives que les corresponguin. A més, hauran de cuidar el seu aspecte personal i el de la seva canalla.

Els conflictes que sorgeixin hauran de resoldre's de manera respectuosa i de no haver acord, hauran de prendre com mediadora a la professional que estigui de torn, podent demanar posteriorment la reconsideració de la decisió a la directora. Les dones s'hauran de responsabilitzar en tot moment de les seves criatures.

Una norma molt important és la de prohibició de visites i de comunicar l'adreça de la casa a ningú, ni a familiars, ni a amics/gues. Tampoc es podrà quedar amb gent al voltant de la casa i per les sortides i entrades hauran de complir l'horari establert.

A més a més, dins la casa està completament prohibit consumir alcohol o qualsevol altre substància tòxica.

El pla de treball a Sevilla es diu Plan Individual de Actuación i és un document que estableix els compromisos que s'acordin entre la dona i l'equip i deixarà

constància de l'evolució de la dona, així com de les gestions i intervencions de l'equip. Aquest pla s'entendrà com un compromís de treball i comprendrà totes les àrees d'intervenció (treball social, qüestions jurídiques, teràpia psicològica, etc.).

A Bilbao els drets i deures de les dones que viuen als pisos d'acollida estan recollits al Decreto 148/2007, de 11 de septiembre, regulador de los recursos de acogida para mujeres víctimas de maltrato en el ámbito doméstico. Els drets són: a romandre al recurs mentre no concorrin alguna de les causes de finalització de l'estança, a que tots els membres de la unitat convivencial acollits estiguin junts, a la confidencialitat i a la protecció de les dades de caràcter personal, a fer ús de les dependències i objectes dels pisos, a ser informades i assessorades sobre els recursos dels que disposen, a accedir a un programa socioeducatiu i d'acompanyament durant la seva estança, a una atenció individual i familiar i personalitzada, a deixar el pis o els serveis per voluntat pròpia, a ser informades d'aquests drets en un llenguatge fàcilment comprensible.

En sentit contrari, les dones acollides als pisos de Bilbo hauran de signar el document de sol·licitud d'ingrés i comprometre's a complir les normes establertes en el reglament de règim interior. A més, les dones s'obliguen a respondre de la cura de les seves filles i fills i d'altres persones al seu càrrec, de respectar les persones amb què es comparteix el recurs, a observar les mesures acordades per l'entitat responsable del recurs en casos de conflictes o desacords entre les persones acollides, a fer un ús adequat i respectuós dels objectes, equipaments de l'habitatge.

De nou apareix com a prioritari el mantenir l'anonimat de l'adreça i el telèfon del recurs. Quan s'hagi de donar l'adreça de la dona per algun motiu, s'haurà de donar l'adreça de l'entitat responsable, és a dir, de l'Área de Igualdad de l'Ajuntament de Bilbao. Tampoc es pot portar ningú al pis, ni tenir animals.

Han de complir el pla individual o familiar d'atenció elaborat des dels serveis socials de referència. Diríem que no es tracta només d'un pis d'acollida, sinó d'un programa d'acolliment, que porta un pla de treball relacionat. Aquest programa és pactat amb les dones i marquen els temes a treballar: recerca de feina, capacitació laboral, controls mèdics sanitaris, etc.

D'altres normes són establertes per les treballadores, tal i com ens van dir a les entrevistes, segons l'experiència que tenen en la gestió d'aquests recursos, com per exemple, la prohibició de consum d'alcohol i drogues en el pis.

A Barcelona les dones també han de comprometre's a complir la normativa de la casa i signen un contracte de compromisos. Les normes són semblants a les que hem explicat per les ciutats anteriors. Han de respectar els horaris, sobretot el de la nit. Han de realitzar les tasques comunes que s'autogestionen amb el suport de l'educadora familiar. Han de cuidar els espais comuns i tenir netes i endreçades les habitacions pròpies. També han de fer-se càrrec de les seves criatures. La relació amb les companyes i amb les/els professionals ha d'estar basada en el respecte i en la resolució pacífica dels conflictes.

Està prohibit portar algú a la casa, o comunicar l'adreça de la casa a algú.

El contracte de compromisos conté el pla de treball que es decideix entre l'EAD, la casa i la dona. Hi ha un pronòstic i uns objectius que són revisats cada mes per l'equip coordinat de l'EAD i de la casa. Cada dos mesos es convida a la dona a aquestes reunions. Els continguts versen sobre la recerca de feina, el seguiment de la teràpia, neteja, etc.

4.3.2 L'organització quotidiana dels centres i el temps de lleure

A la casa de Barcelona, les qüestions organitzatives es fan molt més necessàries, ja que les dones comparteixen els espais amb altres dones. També a Sevilla i a Bilbao hi ha elements organitzatius encara que les dones disposin dels seus propis pisos, soles o compartits.

Tots els centres d'acolliment tenen uns horaris que les dones han de complir. Sobretot són horaris per les nits, que evidentment es flexibilitzen en el cas que la dona treballi de nit. Si no és així té un horari de tornada a la casa.

Si les dones surten o volen modificar per algun motiu l'horari establert han de comunicar-ho a la direcció del centre.

Aquest horari es justifica per part de les professionals per qüestions organitzatives, per exemple dels àpats. A Barcelona, on hi ha un servei de torns per ocupar-se de servir i recollir la cuina i el menjador, s'estableix un horari per a que aquesta dona pugui acabar de recollir a una hora previsible. L'horari també es justifica per qüestions de seguretat i per contribuir a l'organització dels temps de les dones. Així ho comenta una de les educadores entrevistades

El límite horario es necesario porque todas deben llevar a sus hijos al cole al otro día. Esto no es un hostel, un hotel, es un centro de acogida, no puedes hacer lo que te dé la gana y también porque son cuestiones de seguridad. Si le dices a las 23 y son las 23:10 y no llega, bueno, pero si son las 24 ya comienzas a preocuparte (Educadora social de Sevilla).

Tots els centres d'acollida visitats disposen de recursos per fer front a les necessitats bàsiques de les dones i de les seves filles i fills des del moment de la seva entrada i durant tot el període de la acollida. Des d'un principi es facilita a les dones que ho necessiten tots els productes de primera necessitat: roba, productes íntims, bolquers. Tots els recursos que hem pogut conèixer estan preparats per acollir a dones que arriben sense res i per cobrir les seves necessitats durant tota la seva estada. Tot i així, la forma en què s'administren aquests recursos és diferent segons el model d'acollida.

A Bilbao, al tractar-se de pisos autònoms són les dones les que es fan càrrec de les compres i de les tasques de manteniment de la llar. Disposen d'un ajut econòmic que els hi permet fer front a totes aquestes despeses. Són elles les que decideixen els productes que desitgen i són elles les que els administren. Si bé es cert que les educadores tenen entre les seves funcions les de garantir que aquestes dones fan un ús adequat dels recursos dels que disposen.

Aquí es diferente [con respecto al Refugio], cada una compra su comida y también las cosas de limpieza. Pero está muy bien, como antes yo vivía en esta situación, ya estoy acostumbrada (dona a Bilbao)

A Barcelona és des de la direcció des de la que s'administren tots els productes bàsics. Les dones hauran de dirigir-se a alguna de les professionals en el cas de necessitar qualsevol cosa, donat que es són les professionals les úniques

que disposen de la clau de l'habitació en la que estan emmagatzemats tots els productes.

Para ir al lavabo, puedes tener una emergencia muy urgente y tienes que ir corriendo al despacho a pedir papel porque no hay nunca. Siempre tienes que pedir las cosas personales [...] Lo que tú has vivido en tu casa... y aquí tienes que estar como un perro pidiendo las cosas (dona a Barcelona).

Pel que fa al menjar, és una empresa de càtering la que el porta. Les dones mengen totes juntes a un menjador comú i no els hi està permès menjar a les habitacions, donat que aquestes no estan dotades d'espais adequats.

También la comida, no me gusta mucho, pero antes había un catering mucho peor. Pero es asquerosa la comida. Dicen que la hace un nutricionista, pero es todos los días verdura, pescado, asqueroso, sin sabor a nada... Y tú no puedes traer comida aquí. Si quieres comer otra cosa, tiene que ser fuera de la casa, pero como tienes que ahorrar, tampoco te puedes pegar muchos lujos. O si quieres tomarte una coca-cola, si la traes a la casa, tiene que ser para todos (dona a Barcelona).

A Sevilla, igual que a Barcelona, és la direcció del centre la que es fa càrrec de tots els productes bàsics. En aquest sentit, les dones tampoc no poden triar quins són els productes que volen consumir. El que canvia és que les dones poden disposar d'aquests productes d'una forma menys restrictiva que en el cas de Barcelona, donat que poden emmagatzemar-los en els seus apartaments.

En el referència al menjar, a Sevilla també funcionen amb catering. Però igual que passa amb els productes bàsics, són les dones les que van a buscar el menjar a la cuina comú i el porten al seu apartament. Això facilita que el moment del menjar pugui ser per les dones i les seves filles i fills un moment de tranquil·litat i de intimitat. Pot ser també un moment per compartir amb les dones amb qui s'hagin establert uns vincles d'amistat més forts. En definitiva, uns moments en els que sentir-se a casa, recreant dinàmiques familiars i socials semblants a les existents fora del recurs.

Nos traen la comida, los alimentos y a la noche nos cocinamos. Al mediodía el menú está planteado, todas las mujeres comemos lo mismo (dona a Sevilla).

A partir de las 21 no puedes pedir comida porque el horario es de 9 a 21. Después todo lo que necesites, te lo dan: toallitas, pañales, te dan para que pagues los libros, el uniforme de los niños. Lo único que no me gusta, porque yo soy delicada para la comida, porque viene de catering y a mi algunas cosas no me gustan, pero a mis niños sí (dona a Sevilla).

Les dones tenen la clau dels seus apartaments o habitació en tots tres models. A Barcelona, les dones disposen de la clau de la seva habitació que poden endur-se al carrer. L'entrada es fa mitjançant l'ús de d'intèrfon i l'educadora de torn és l'obligada d'obrir l'entrada principal. A Sevilla les dones tenen la clau del seus apartaments, però l'han de deixar al sortir al carrer al despatx de l'educadora. Nosaltres vàrem comprovar que aquesta norma és bastant flexible. A Bilbao, les dones disposen de les claus dels seus pisos. A les tres ciutats les educadores poden entrar en les dependències de les dones per controlar si tot està bé, net i endreçat. De fet, ho fan amb diferents freqüències.

L'equip d'atenció intervé molt especialment en la qüestió de l'estalvi. S'intenta promoure que les dones estalviïn les ajudes o salaris que puguin tenir ja que tenen tot allò bàsic cobert a la casa i els diners els hi faran falta a la sortida. Aquest tema apareix moltes vegades en el pla de treball i les educadores en fan un seguiment.

Ja hem vist que les dones han de responsabilitzar-se en tot moment dels seus fills i filles. Això significa que si treballen, o volen sortir, han d'arreglar-se-les com pugin, com si visquessin en un habitatge qualsevol. Moltes vegades funcionen amb xarxes informals entre elles i unes a unes altres es cuiden les criatures. A Barcelona ho han de deixat dit a les professionals, que deixen les seves criatures a càrrec d'alguna d'elles. A Sevilla es demana inclús un paper per escrit. Es tracta d'evitar que les criatures quedin a càrrec de les educadores. La normativa de Sevilla diu:

Sólo por motivos laborales y/o formativos programados, y agotadas otras posibilidades, se asumirá por parte de las Auxiliares Sociales el cuidado

de los/as niños/as, siempre y cuando las necesidades del Servicio lo permitan. En todo momento los/as niños/as estarán acompañados/as por una persona adulta de la Casa.

Aquesta norma es sol justificar respecte a la defensa de l'autonomia de les dones. Elles són les responsables de les seves criatures i han de funcionar amb elles normalment, ja que el pas pel recurs és només temporal. Durant les vacances d'estiu a Sevilla s'organitzen uns tallers a la casa per a les nenes i els nens tipus casal d'estiu.

Una altra de les qüestions que ha sortit és la relativa a l'oci i al temps de lleure. Tant les dones com les professionals pensen que fer activitats de lleure programades és quelcom molt positiu donat que fomenta la creació de vincles d'amistat entre les dones i trenquen amb la monotonia del dia a dia. A Sevilla i a Barcelona és on més s'organitzen activitats recreatives per a les dones. A Sevilla aquestes iniciatives lúdiques són especialment rellevants ja que les dones provenen d'altres províncies andaluses i no tenen xarxa social a la ciutat:

Aquí se les da peluquería, viajes, cine, excursiones, playa en verano. Tú les das el dinero, pero no sabes si cambian los billetes. Tienen sus programas de ocio. [...] La heterogeneidad de procedencias hace que también las actividades deban hacerse aquí. [...] Nuestra responsabilidad es la seguridad y luego que intenten hacer una vida lo más normal posible. [...] Pueden ir a todas las actividades que haya en Sevilla, nosotros organizamos todo. Algunas luego no quieren ir.

A Barcelona, s'aprofiten regularment els esdeveniments socials i lúdics organitzats des d'entitats del barri.

Si bé a Bilbao existeix un reconeixement de la necessitat d'incloure aquest tipus d'activitats com un element més en la construcció de la quotidianitat del es dones en el recurs d'acollida, creiem que la seva absència està vinculada amb el tipus d'organització arquitectònica del recurs. Això vol dir que mentre a Sevilla i Barcelona les dones comparteixen més espais quotidians comuns, a Bilbao, pel contrari, les dones que viuen a diferents pisos tenen moltes poques opcions per a conèixer-se i relacionar-se entre sí.

Convé destacar aquí que a Bilbao existeix una entitat feminista anomenada Galarzi que reuneix una sèrie de professionals amb la voluntat d'eradicar la violència vers les dones. Entre d'altres aspectes del seu projecte, crearen tres pisos d'acollida per a dones que autogestionaven l'organització i convivència de la casa (mentre que les professionals treballaven sobretot amb els factors psicològics i jurídics de les dones). En el moment de portar a terme el treball de camp a Bilbao, Galarzi comptava amb un pis amb capacitat per a cinc dones. Mencionem aquí aquesta entitat perquè a l'hora de gestionar les activitats relatives a l'oci, Galarzi ha treballat especialment aquesta qüestió. Com la responsable política del recurs d'acolliment a Bilbao reconeix:

Ellas [Galarazi] tienen una cosa que nosotras no tenemos, porque trabajan mucho el tiempo de ocio y la red social. Nosotras podemos enviar a mujeres acogidas con ellas, porque se reúnen unas cuantas y hacen una excursión, pero al mismo tiempo con sus mujeres, víctimas de violencia aunque no estén en los pisos, las reúnen para hacer una excursión o ir al cine. Creo que nosotras deberíamos trabajar esto.

Segons una responsable de Galarzi:

Una de las principales diferencias con el modelo de acogida del Ayuntamiento de Bilbao es que la relación es mucho más cercana, va un poco más allá de lo que es el trabajo. Nosotras tenemos actividades, vamos un poco más a socializar a las mujeres, no tanto a mantenerlas ahí. Creo que es la principal diferencia. [...] Nosotras no decimos “las mujeres no tienen una red social”, vamos a dársela, que no me tengan que llamar a mí. Se han llamado entre ellas, unas se han ayudado a otras a salir de casa, a ir a su propia casa la primera noche. Esa parte no la da [el Ayuntamiento]. Y, ¡es tan importante! Porque ellas, ellas no les queda otra opción que salir, pero de que han salido, se toman un chocolate con churros en la casa nueva, y están encantadas. Porque no tienen otra, no tienen más redes. O nos vamos un fin de semana a una casa, o nos vamos de excursión, todo eso lo tenemos nosotras, y esa es la parte que no hay, la parte más de ocio.

La majoria de les dones entrevistades són completament conscients de que viure en un recurs d'acollida implica el respecte a una normativa interna, tant per raons de seguretat com per raons de convivència, encara que sovint ho esmenten com a un fet que limita la seva autonomia.

La limitació horària és una de les qüestions considerades més problemàtiques per les dones de totes les ciutats. Moltes d'elles no entenen per què han de tenir hora de tornada. Si bé entenen que és normal que hagin d'avisar si arriben tard, no troben bé que no puguin sortir a la nit, o poder passar el cap de setmana fora quan els hi surti l'oportunitat.

Lo que menos me gusta son los horarios. Es como si estuviéramos pagando nosotras el castigo, porque no podemos salir. Si quieres quedar con una amiga tienes que estar a las 9:30 aquí... Son cosas que en su momento te joden un montón, te da rabia (dona a Barcelona).

El tema de los horarios no lo llevo bien; a veces me apetecía dar un paseo por la noche pero a las 8 pm ya tenía que estar en la casa. Los fines de semana te dejan hasta las 10 pm y si algún día avisas, hasta más tarde (dona a Barcelona).

Lo que pasa es que al horario de la comida tienes que estar. Y también cuidar de no estar en la calle porque estás en una situación de riesgo. Ellas no conocen tanto hasta qué punto uno se puede poner en cierto riesgo. Cuidan mucho, porque quizá uno se acerca a ese sitio, de la pareja. Te van conociendo, y cuando te pasan a los pisos, las chicas, las educadoras te van conociendo y ya te van soltando un poquito, para que no te sientas que estás ahí presa, ¿no? (dona a Bilbao).

Un altre dels aspectes que per les dones resulta més complicat és mantenir en secret la ubicació dels centres. Són moltes les situacions quotidianes en les que les dones es veuen obligades a mentir per tal de no trencar amb aquesta norma. Més difícil és encara quan hi ha nenes i nens petits. Una de les dones de Sevilla ens explicava que el seu fill creia que vivien a una altre ciutat per a que no li digués al pare. Evidentment, la mare estava preocupada pel moment en que el nen s'adonés de la mentida i pel que passaria quan ho fes.

El que familiars i amistats properes i de confiança no puguin visitar-les és problemàtic per moltes d'elles, ja que consideren que en aquests moments serien un bon suport.

Lo que menos me gustó es que no podían venir mis padres a verme, eso es lo que iba mal. Porque cuando estás mal, que te vengan a ver, entretenerte un poco. Y eso se pasa mal, lo sé por mí y por muchas, porque lo hemos comentado, lo malo que tiene la casa de acogida es la familia. Porque los amigos en otro lado, pero la familia, el padre, la madre, los hijos... (dona a Bilbao).

Com ja s'ha dit, la major part de les dones opinen que han d'existir unes normes, tant per seguretat, com per facilitar la convivència.

Yo soy la primera interesada en velar por mi protección. Nadie me impone nada con respecto al mantenimiento del anonimato (dona a Sevilla).

Me parecen bien las normas, ¡hombre! No te vienen bien por la vida porque si te echas amistades en ese sentido mal porque no puedes decir dónde vives. [...] pero por otra parte siempre está pensar que si le digo a fulano que te puedes encontrar una persona que puedes confiar, pero alguna que te pasa algo mal que le dice a todos y entonces se enteran todos. Y yo, por ejemplo, no tengo miedo físicamente, pero hay mujeres que igual esconden por eso. O sea que sí, las normas son necesarias y buenas pero son incómodas (dona a Bilbao).

Tot i així, també són moltes les dones que consideren que el nivell de regulació de la vida quotidiana, més enllà de les normes esmentades, a vegades resulta exagerat:

Del año que llevo aquí han venido chicas sin niños y no han durado ni dos meses, se han ido, porque no aguantan el estar controladas, porque necesitan salir, divertirse, despejarse la mente... Yo he aguantado aquí por mi hija, porque si hubiera estado sola, yo me hubiera largado ya (dona a Barcelona).

Te hacen firmar un contrato con las normas y si no lo cumples, te echan. No puedes decir dónde estás, no puedes dar el número de teléfono, no

puedes traer a nadie a las cercanías de la casa, no puedes tener televisión, ni ventilador, no puedes tener intimidad ninguna (porque ellos pueden entrar cuando quieran), no puedes tener bebidas alcohólicas, ni refrescos ni nada, ni comida. Te revisan sin avisar la habitación, te registran y todo lo que tienes lo ponen para compartir con toda la casa (dona a Barcelona).

Al principio te sientes un poco limitada. No puedes dar la dirección, tengo que cuidarme de los sitios a donde voy. Pero eso con el tiempo se va dejando, porque uno ya tiene la seguridad. Sí que igual en un principio te puede incomodar.... El que tendría que estar en la cárcel es mi ex pareja, y lo que estoy pagando yo ahora es la libertad condicional en cierta forma. Pero por culpa de él, no por quienes llevan esto me tengan... Es él el que puso las condiciones, que tenga que esconderme... (dona a Bilbao).

4.3.3 Incompliment de la normativa i expulsió

Segons les entrevistes realitzades a les professionals, els casos d'expulsió són molt poc freqüents i només es donen en casos molt greus d'incompliment de la normativa. Un incompliment de qüestions no fonamentals de la normativa no suposa en cap cas l'expulsió, sinó que les professionals intenten repetir les normes i arribar a consensos amb la dona que incompleix. Qüestions fonamentals se solen referir a qüestions de seguretat, i per tant vinculades a l'anonimat de l'adreça del recurs sobretot en relació amb el maltractador, o al consum d'alcohol o drogues dins el recurs.

Porque han metido al agresor en casa, al agresor..... que yo recuerde... es que no ha habido tantos casos de expulsión.... que yo recuerde, porque han metido al agresor en casa. Han metido al agresor, se ha quedado embarazada del agresor en el piso, y ese caso fue de expulsión (educadora de Bilbao).

Si es produeix alguna d'aquestes normes fonamentals o una reiteració de l'incompliment de la normativa de la casa, l'equip corresponent decidirà si es

produeix l'expulsió, la data de sortida i la línia de treball a seguir amb la família fins aleshores. En totes tres ciutats sembla una cosa que l'equip de treball valora molt profundament de manera individualitzada. S'intenta que la dona no quedi al carrer, buscant d'altres recursos existents, contactant amb familiars, buscant una pensió, etc.

Una idea que es va despendre de la entrevista a la directora de la casa és que quan una dona incompleix reiteradament la normativa és un símptoma de que no vol estar al recurs, però no s'atreveix a prendre la decisió:

Si no lo puedes soportar (la estancia) quizás que te plantees por qué estás aquí. Y si aún así hay incumplimientos reiterados que incluyen faltas de respeto, violencia hacia el resto... Entonces expulsión. Hay casos especiales, como 1 chica que quería volver con su pareja y no se atrevía a decirlo y se le dijo que no se la expulsaba para que fuera ella la que tomara la decisión de volver con su pareja.

A les tres ciutats se'ns va dir que si la dona està seguint el pla de treball, encara que comuniqui a l'agressor o a algú on està acollida, no es produeix l'expulsió. En el cas de Sevilla i de Bilbao es tramita un canvi d'ubicació de recurs, de província i de pis, respectivament.

Una altra cosa és el contacte reiterat amb el maltractador. En les tres ciutats un contacte telefònic o trobada puntual no suposa l'expulsió. Si és habitual i han tornat a reempendre la relació, doncs aleshores sí que es considera que és necessari finalitzar l'acolliment, encara que es recomana a la dona que segueixi en contacte amb els recursos deambuladors d'atenció a les dones. Així ho comentava la responsable de l'Àrea de Igualdad de l'Ajuntament de Bilbao:

Un contacto excesivo o reiterado con el maltratador. Entendemos que las mujeres sienta necesidad o tenga necesidad de ponerse en contacto con el maltratador, y de verse, e incluso pactar. Es su proyecto de vida y creen que pueden solucionarlo. Otra cosa es cuando mantienen constantemente una relación con el maltratador. Entonces dices, ala...

El compliment de les normes i la possibilitat d'expulsió afectarà evidentment de forma diferent les dones segons les seves característiques i situacions. Aquí

trobem un testimoni d'una dona que va viure aquest risc d'una manera molt angoixant:

Las normas si no las cumplo me echan, eso se me metió en la cabeza, y entonces llevaba todo a rajatabla. Y eso lo sufrí mucho. Quizá no tenía que tomármelo tan a pecho, yo creo que no hacía falta. Viendo a las demás, dices.... es que no se, aquí todas pasan de todo y yo aquí... la más vieja y la más tonta! (dona a Bilbao).

Una expulsió d'una dona del recurs d'acolliment té un impacte molt negatiu en d'altres dones i nenes i nens. A Barcelona, quan vàrem realitzar el treball de camp, acabava de produir-se una expulsió i una retirada de les filles i dels fills per part de la Declaració General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de la Generalitat de Catalunya . Això va generar unes grans dosis d'angoixa entre les dones, sobretot en les mares, ja que totes les mares solen tenir conflictes amb les seves criatures. En primer lloc, sol haver un rebuig absolut de la decisió professional. En el cas de Barcelona va haver un tractament per part de les professionals, explicant els motius i intentant fer entendre els motius a les dones.

4.4 De camí a l'autonomia

El temps d'acolliment per les dones no és un temps d'espera en el que les dones romanguin passives. Les dones a dediquen la major part del seu temps a treballar o buscar feina i fer-se càrrec de les seves filles i fills. Recuperar la independència econòmica sol ser una de les qüestions més difícils per les dones. Especialment per aquelles que es troben en una situació administrativa irregular.

L'accés als ajuts econòmics no sempre resulten fàcils, i en la majoria dels casos resulten del tot insuficients.

Existeixen dos ajuts estatals, el que es deriva de la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, i la Renda Activa d'Inserció (RAI). Ambdós ajuts són incompatibles.

La Llei Integral preveu a l'art. 27 una ajuda per a les dones víctimes de violència de gènere en situació econòmica precària (renda mensual inferior al 15 per cent del salari mínim interprofessional) i amb dificultats per trobar feina. Aquesta ajuda es rep en un sol pagament i serà equivalent a sis mesos de subsidi d'atur amb segons modificacions segons determinades circumstàncies que agreugen la situació de la dona (incapacitat, filles i fills al càrrec, etc.). Com tots els drets que se'n deriven de la Llei Integral estatal, només es pot gaudir d'aquest dret social si s'acredita la situació de violència amb una ordre de protecció o amb sentència judicial ferma que condemni l'agressor per maltractaments. Han estat les comunitats autònomes les encarregades de desenvolupar els procediments i són les que gestionen aquests ajuts.

Per una altra banda, la RAI la reben algunes dones que viuen als recursos d'acollida. Aquest és un ajut estatal destinat a col·lectius amb ingressos inferiors als 75 % del Salari Mínim d'Inserció, amb especial dificultat per trobar feina i en situació de necessitat econòmica. El programa inclou mesures per a ajudar a incorporar-se al mercat laboral. Les dones víctimes de violència de gènere o domèstica que acreditin aquesta situació (amb ordre de protecció, informe del Ministerio Fiscal o sentència condemnatòria) tenen dret a cobrar la RAI durant onze mesos¹⁴ (estan exceptuades d'alguns requisits per accedir-hi, com ser major de 45 anys i portar més de 12 mesos inscrita com a demandant de feina).

El fet que es demani denúncia, exclou moltes dones que han patit violència d'accedir a l'ajuda:

La paga de la mujer maltratada no me la han dado porque no tengo denuncia. Es que ya no lo he intentado porque me dijeron que sin denuncia no me la daban, pues bueno, fuera (dona a Barcelona).

A part, existeixen les ajudes públiques a les víctimes dels delictes violents i contra la llibertat sexual (Ley 35/1995, de 11 de diciembre, de ayudas y asistencia a las víctimas de delitos violentos y contra la libertad sexual), que funcionen com un pagament únic de rescabament, però són difícils

¹⁴ La renda és el 80% de l'indicador IPREM.

d'aconseguir i es necessita generalment sentència ferma. Aquesta sí és compatible amb les ajudes anteriors.

A Andalusia i al País Basc és on existeixen més ajudes econòmiques per a les dones que viuen a les cases d'acollida, sense dependre de la interposició d'una denúncia.

A Andalusia, en concret, existeix una ajuda econòmica doble regulada per l'Orden de 7 de julio de 2005, Boja 141 de 21 de julio. Per una banda, trobem l'ajuda econòmica d'emergència per aquelles dones que no tinguin recursos econòmics i que a judici del personal tècnic que les ajudi necessitin suport econòmic d'urgència per manutenció, transport, allotjament, etc. Generalment es dóna aquesta ajuda quan les dones són traslladades de província per assegurar la seva seguretat.

Per una altra banda, existeix l'ajuda econòmica per aquelles dones que estiguin acollides al servei d'atenció i acollida a víctimes de violència de gènere i que no tinguin ingressos econòmics o que siguin inferiors al salari mínim interprofessional, sempre que ho valori l'equip tècnic que les atengui i faci el seguiment de la implicació de la dona en el seu procés. Aquesta ajuda té l'objectiu de la recuperació psicosocial de les dones i facilitar la seva autonomia. Es realitza en un sol pagament fins un màxim de sis mesos del salari mínim interprofessional.

Segons l'art. 10 de l'esmentada ordre, la percepció d'aquestes subvencions serà compatible amb la percepció d'altres subvencions, ajudes, etc. per a la mateixa finalitat, procedents de qualssevol administracions o ens públics o privats, nacionals, europeus o internacionals. Del treball de camp ens consta que aquestes ajudes són bastant comunes entre les dones que viuen a la casa d'acollida de Sevilla, i que algunes d'elles han rebut aquesta prestació més la RAI o més la prestació del programa Qualifica, que s'explicarà a continuació.

Al País Basc, i en virtut de la Ley 4/2005, de 18 de febrero, para la Igualdad de Mujeres y Hombres, es facilita l'accés a les víctimes de violència masculista i en tot cas a les dones que estiguin als pisos o centres d'acolliment a la renda bàsica. La renda bàsica del País Vasc està regulada a la Ley 10/2000, de 27 de desembre, de Carta de Derechos Sociales i comporta una prestació del 75 per

cent del salari mínim interprofessionals per dotze mensualitats (té correctors si hi ha gent dependent a càrrec de la persona que ho sol·licita) i que tinguin mancances econòmiques per a fer front a les necessitats bàsiques i a les derivades d'un procés d'inserció social i laboral. Aquesta ajuda és incompatible amb la RAI però no ho seria amb l'ajut que se'n deriva de la Llei Integral estatal.

D'aquesta manera, les víctimes de maltractament domèstic no tindran límit d'edat per a percebre la renda bàsica. Les persones que hagin d'abandonar el seu domicili habitual i que s'integrin en el d'altres persones (familiars, amics) o als pisos o centres d'acolliment de les administracions tindran dret a rebre la renda bàsica, sempre que compleixin els requisits de manca de recursos.

A més, es preveuen prestacions econòmiques d'urgència fins que es tramitin la resta de prestacions. També existiria la possibilitat d'ajudes extraordinàries

Per la seva banda, a Catalunya, la Llei 2/2008, del 24 d'abril, del dret a les dones a eradicar la violència masclista, recull a l'art. 46 algunes qüestions sobre les prestacions econòmiques. Apart de la RAI, a la que relaxa algun criteri d'accés, però no l'exigència de la denúncia, es preveuen prestacions d'urgència social dins del règim general de la Generalitat (Llei 13/2006, 27 juliol, de prestacions socials de caràcter econòmic), i algunes extraordinàries, per les que no caldrà denúncia penal prèvia. També es preveuen unes indemnitzacions en pagament únic per aquelles dones que pateixin seqüeles, lesions corporals o danys en la salut física o psíquica per la violència. Nogensmenys, no tenim dades de l'aplicació d'aquestes prestacions que encara no han estat desenvolupades, ja que la llei és molt recent.

El suport a l'hora de buscar feina varia segons la ciutat. És a Sevilla on hem trobat un programa especial per a dones que han patit violència masclista que implica, en molts casos, contractació laboral per part d'empreses. Aquest programa s'anomena "Cualifica. Programa de Formación para el Empleo dirigido a Mujeres Víctimas de Violencia de Género", es ve realitzant des de 1999 i poden adscriure's les dones que hagin patit violència de gènere per part de les seves parelles de tota la comunitat andalusa. En general totes les professionals que vàrem entrevistar es senten molt orgulloses d'aquest programa.

“Cualifica” és un programa de reinserció laboral que es basa en la formació d’una professió en relació amb unes empreses, amb les que la Junta de Andalusia ha establert convenis prèviament, que tenen el compromís de contractació de les alumnes. Durant la formació, les dones cobren un salari (75 per cent del salari mínim interprofessional), per motivar el seu seguiment. Generalment aquesta formació finalitza amb la contractació d’aquella dona. Les empreses solen estar dedicades a l’hosteleria, a l’alimentació i al comerç, i les feines més habituals són de caixera de supermercat, de cambrera d’hotel, de carnissera, etcètera.

Hice el Cualifica y me mandaron a hacer la práctica en el supermercado Alcampo y hasta hoy, me hicieron fija y estoy muy contenta, me tratan muy bien (dona a Sevilla).

Encara que valorem molt positivament el funcionament del programa, les persones entrevistades coincideixen que tant el caràcter anual de la convocatòria com el nombre de places disponibles, representen limitacions que són millorables. Generalment, a l’any es beneficien del programa unes 220 dones a tota Andalusia. També hi ha un altre tema problemàtic. Només poden realitzar aquest programa les dones nacionals espanyoles o amb residència legal a Espanya.

El tema del Cualifica lo que trae es una ayuda de salario mínimo. El empleo se hace cargo de la formación. Se trabaja con empresas con compromiso de contratación, se ve cuantas personas necesita la empresa, en qué servicios y se forma a la persona, Carrefour, hoteles de la Costa, cadenas, restaurantes, asociaciones. [...] El tema de los “papeles” es un problema para nosotros. Tienen que tener la regulación de los papeles. Se ha mejorado la ley de extranjería [...]. Se le paga el 75 por ciento del salario mínimo para incentivarla a que haga el curso y también se le paga el coste del transporte y costes añadidos como guarderías, si tienen horarios raros, algo que sea diferente (Responsable política en Sevilla).

Tant a Barcelona com a Bilbao destacaven la necessitat de crear recursos d’aquesta mena. Si bé es gestiona l’accés de les dones a recursos de formació i de recursos dirigits a facilitar la inserció laboral de les dones, no disposen de

programes específics que puguin garantir-les un lloc de treball que els hi possibiliti la independència econòmica. Les dificultats per trobar una feina són comuns a totes les dones, però per les dones en situació administrativa irregular esdevé especialment complicat.

Entramos como con una mano delante y otra atrás las chicas que no tenemos papeles. El trabajo nos lo tenemos que buscar nosotras y estaría bien que hubiera una fundación para la gente así, que entrara dentro del recurso. Porque claro, las que no tenemos papeles no tenemos derecho a nada, hay un montón de ayudas que no podemos coger (dona a Barcelona).

De fet, la situació de les dones migrants sense permís de residència és un drama, ja que bloqueja les possibilitats per a sortir de la casa amb autonomia econòmica. Si les dones tenien un permís de residència per reagrupació familiar, l'ordre de protecció prèvia denúncia penal permet sol·licitar un permís de residència independent. En el cas de dones estrangeres que es trobin en situació administrativa irregular la concessió de l'ordre de protecció deixa en suspens el procediment administratiu sancionador i es pot tramitar una autorització de residència temporal per raons humanitàries. En algunes províncies es demana la sentència condemnatòria de l'agressor. En aquests casos, el suport d'una jurista és essencial per tal de trobar la forma d'aconseguir el permís de residència i, després, el de treball.

Per una altra banda, trobar una feina compatible amb la cura de les filles i fills, sense el suport de la família i de les amistats resulta complicat. A Sevilla i Barcelona cobrien aquesta mancança a través de la solidaritat entre les dones. S'intentava organitzar de tal forma que les dones que havien de marxar a treballar o a buscar treball, deixessin les seves filles i fills amb aquelles que quedaven a la casa. En ambdós casos la mare ha de signar un document conforme deixa a les seves filles i fills a càrrec d'una altre companya.

Tengo que luchar aquí solita, hasta ver qué pasa, a ver si cambia la situación. [...] [Mi deseo es] poder buscar un trabajo, poder llevar el niño al colegio y poderlo recoger a las cuatro de la tarde. El colegio abre a las nueve de la mañana, y muchos trabajos que encontraba eran a las ocho de la mañana, tenía que pagarle a alguien para que me llevara a mi hijo

y no puedo. Yo he hecho amigas, pero aquí se plantea el factor interés: si tú tienes, vales. Y yo no tengo amigas, yo ando sola con mi hijo (dona a Bilbao).

Una altra dificultat afegida al tema laboral resideix en el fet que aquelles dones que ja estaven treballant abans d'ingressar al recurs d'acollida per qüestions de seguretat hauran d'abandonar la seva feina. Només en alguns casos excepcionals, i no en el model de Sevilla ja que les dones són traslladades de província, se'ls permet continuar amb la seva feina sempre i quan la seva seguretat no estigui sèriament compromesa.

No podía dejar mi trabajo porque mi jefe me tenía que dar de alta. Para mí lo más importante son los papeles y no podía desaprovechar estar oferta laboral que me hicieron (dona a Bilbao).

Finalment, l'últim dels grans esculls que les dones hauran d'enfrontar és la qüestió de l'habitatge. Amb els preus abusius que té aquesta necessitat de primera ordre en el mercat es fa complicat que les dones que surten dels recursos d'acollida hi tinguin accés. Les comunitats autònomes generalment preveuen que els col·lectius de dones que han patit violència de gènere siguin considerats prioritaris per a accedir a habitatges protegits de lloguer o de compra. Nogensmenys, és totalment insuficient. Moltes dones opten per compartir pis, encara que tinguin criatures.

Un cop la dona ha començat a superar les ferides patides per la situació de violència, ha començat a recuperar la confiança en ella i en les seves possibilitats i comença a disposar de certa independència econòmica, arriba el moment d'abandonar el recurs. Abans d'endinsar-nos en el que serà aquesta nova etapa, sintetitzarem algunes reflexions derivades del que fins ara s'ha anat exposant.

4.5 Les diferències derivades de la interposició o no de la denúncia

Si al capítol anterior sobre els primers moments dèiem que generalment les dones són promogudes per les professionals d'atenció a les víctimes de violència masclista a denunciar, ara estem en condicions d'analitzar breument els efectes que interposar la denúncia té sobre l'accés als drets de les dones.

Si bé per a accedir al recurs d'acollida no és necessari haver interposat una denúncia, sí que permet o facilita l'accés a d'altres drets o recursos. Per exemple, les ajudes econòmiques de l'Estat (la RAI, l'ajuda de la Llei Integral), la possibilitat d'obtenir un permís de residència per causes humanitàries, etcètera. D'aquesta forma, tenint el marc normatiu que tenim sembla lògic que les treballadores socials aconsellin la interposició de la denúncia, ja que els ajuts que la dona podria rebre serien molt majors (depenent, també, de cada comunitat autònoma).

Per una altra banda, la intervenció penal sembla l'única via legal actual per a protegir les dones dels seus maltractadors. Si a aquests se'ls ha de restringir drets (a posar-se en contacte amb ella, a apropar-se a ella, a deixar el domicili, etc.) això només ho pot fer l'Estat mitjançant el procediment penal que compta amb garanties processals i penals per a l'acusat. A més, segons l'advocada de la casa d'acollida de Sevilla, la intervenció penal es fa necessària en el cas andalús quan hi ha filles i fills i aquestes van amb sa mare a una casa d'acollida d'una altra província. O hi ha una decisió judicial que ho permeti, o una dona no pot endur-se les seves criatures sense que el pare, en el cas ho sigui l'agressor, sàpiga on estan.

En un sentit similar, i en aplicació de la Llei integral estatal, una denúncia penal possibilita que el procediment penal sobre maltractaments i els civils que se'n derivin (separació o divorci, ús de la llar comuna, tutela i custòdia de les filles i fills, pensió d'aliments, etc.) es tractin conjuntament, des de les mesures cautelars. Sense denúncia, si s'iniciessin procediments civils de separació o divorci o de tutela i custòdia de les filles i fills, el jutge podria decidir sobre aquestes qüestions desconeixent totalment la situació de violència i on es troba

la dona. Si ja diem que la judicatura i els operadors jurídics¹⁵ no tenen formació suficient ni adequada en qüestions de gènere i violència, aquest desconeixement podria donar lloc a decisions manifestament injustes o desajustades, com, per exemple, que l'agressor vagi a buscar els seus fills i filles al domicili de l'ex parella, essent aquesta a un centre d'acollida.

Per tant, la insistència en la denúncia té una arrel legislativa que considerem s'hauria de transformar. En aquest sentit aplaudim les iniciatives que fan derivar els drets d'una situació de violència sense necessitat d'acreditació penal. D'altra manera es produeix un cert xantatge de les dones: o denúncies, o no tindràs ajuda.

Considerem que és la dona la que millor pot valorar la conveniència o no de d'interposar la denúncia. I són moltes les raons que poden portar a una dona a no denunciar. A mode d'exemple el testimoni d'una de les dones entrevistades:

La etnia gitana no puede denunciar, perdemos todos los derechos. Es una tontería, pero si denunciamos perdemos todas las razones, todos los derechos. [...]Y claro, yo tengo hijos, tengo nietos. Y no me interesa a mi edad, después de todo lo que he pasado, perder el respeto dentro de lo que somos. Que yo voy a un sitio y dice: esto es una persona buena, normal. Entonces si hubiera denunciado hubiera tomado otra. Y nosotros denunciar no podemos.

¹⁵ Són molts els testimonis que es refereixen a una victimització secundària de les dones en el seu pas pel sistema penal. Com a exemple, citarem el testimoni d'una dona de Bilbao on relata la manca de sensibilitat respecte a la violència masclista del seu advocat al judici penal:

Él [abogado de oficio] me ha dicho: '¿Por qué no se arreglan? Yo le he visto a tu pareja y está totalmente arrepentido. Está llorando'. Y yo pienso, es que esta es la segunda vez que ha pasado, y como ha pasado hace dos años [...]. 'Y ahora porque no tratas de hablar, no creo que sea un hombre violento –me lo ha dicho así- porque se ha pasado una vez hace dos años, y él no lo hace todas las veces, y él no es así. Y si llegan a un acuerdo, y como tu te vas a marchar en mayo, si hablan y quedan en un acuerdo'. Esto me lo decía el abogado de oficio. Pero luego, cuando hemos entrado porque ya vino la secretaria a decirnos que teníamos que entrar, pues él ha hablado por mí, y ha dicho eso claramente. Y yo he dicho 'es que no sé'. Y al final me ha preguntado la fiscal '¿quieres la orden de alejamiento?'. 'No creo que te lo de la juez. Yo llevo años de experiencia y conozco y no creo que te lo de', me lo dijo el abogado adentro.

Com es fa evident a través de testimonis com aquest, el paper que actualment té la denúncia penal, no només no respecta el dret a decidir de les dones, sinó que pot fer encara més complexa la vida de les dones que havent trencat amb la situació de violència, han optat per no presentar denúncia.

4.6 Conclusions sobre l'acolliment temporal

4.6.1 Respecte als criteris d'admissió als recursos

Com hem vist, les dones acollides són aquelles que a més d'haver viscut situacions de violència, no disposen de recursos econòmics, de xarxa familiar o social i/o de possibilitats d'habitatge. Cada cop són més les dones que recorren a aquests recursos no només per qüestions de seguretat, sinó també per raons de dependència econòmica amb l'agressor. En aquest sentit, si bé el recurs d'acollida és l'única opció per a moltes d'aquestes dones, potser no sempre és el més adequat.

Si bé a totes les ciutats estudiades existeix un model d'acolliment específic dirigit a dones en situació de violència, també és cert que a totes les ciutats trobem greus mancances a l'hora d'encarar moltes de les circumstàncies que poden envoltar la violència. Ni totes les dones necessiten el mateix, ni totes ho necessiten de la mateixa manera.

En aquest capítol també s'ha posat sobre la taula la doble exclusió que pateixen les dones que viuen situacions de violència i estan en consum actiu de drogues. Per una banda, no tenen accés als recursos d'acolliment temporal; per l'altre ni els recursos dirigits a la reducció de danys en el consum de drogues, ni els dirigits a la desintoxicació, tenen les condicions per a garantir la seva seguretat, ni treballar la situació de violència. A totes les ciutats es fa imperiosa la necessitat de crear recursos específics dirigits a l'atenció d'aquestes dones.

4.6.2 Respecte a les característiques dels recursos

La forma en què s'organitza l'acolliment té conseqüències directes tant per l'atenció que podran donar les i els professionals, com en el dia a dia de les dones. Al llarg d'aquest apartat, ha quedat patent que l'estructura arquitectònica dels recursos té molt pes a l'hora de determinar, per una banda, l'espai d'intimitat del que disposaran les dones i les seves filles i fills; per l'altra banda, la intervenció de les i els professionals.

El tipus de casa d'acollida que existeix a la ciutat de Barcelona es veu fortament condicionat per la manca de recursos econòmics destinats a aquests serveis. Les dones no disposen d'un espai propi més enllà de la seva habitació; no poden menjar soles amb les seves filles i fills, i no disposen d'espais lliures de la intervenció de les i els professionals.

De fet, Barcelona es presenta com el model menys flexible. Considerem del tot inadequat el fet que les dones no puguin administrar-se el seu dia a dia des de la llibertat de decidir certes qüestions bàsiques: amb qui volen conviure i compartir el seu temps d'oci, quan i on volen menjar, etc. És imprescindible també que es pugui comptar amb un espai adequat que garanteixi la seva intimitat i la de la seva relació amb les filles i els fills; i d'un espai en el que els i les professionals només intervinguin prèvia demanda de les dones i puguin portar una vida el més semblant possible a la vida que desitjarien portar fora del recurs.

En referència als models de convivència de les tres ciutats, s'ha pogut apreciar que tenir espais comuns en els que compartir experiències, preocupacions i desitjos amb altres dones que també han viscut en situació de violència, és positiu per a moltes d'elles. Tot i així hi ha dones que volen passar aquest temps soles i/o amb les seves filles i fills. És important que puguin fer-ho. També és imprescindible que les relacions entre les dones vinguin donades pel desig de conèixer-se, i no per l'obligatorietat de fer-ho. En aquest sentit, Sevilla és la ciutat que té amb una estructura més adequada.

Les professionals i les responsables polítiques de totes les ciutats coincideixen en la necessitat de diversificar els recursos. Estan d'acord en afirmar que tots els models haurien de comptar amb centres d'acolliment i amb pisos autònoms.

Per això, fan falta no només recursos econòmics, sinó també una voluntat política dirigida al reconeixement de l'heterogeneïtat de les dones.

4.6.3 Respecte a la normativa interna i l'organització quotidiana

Les limitacions horàries són un dels aspectes més problemàtics per les dones de les tres ciutats. Algunes d'elles senten que és una mesura que no respon a criteris de seguretat sinó únicament a lògiques de control. En aquest sentit les limitacions a la llibertat de les dones haurien d'afectar únicament i exclusivament a aquelles aspectes que poguessin situar-les en perill.

Ens sembla especialment preocupant que la necessitat d'acolliment de les dones pugui esdevenir en una atenció que impliqui el control i la supervisió de tots els aspectes de la seva vida. Cal fer grans esforços per que la demanda de protecció de les dones, no anul·li la seva capacitat de decisió i el respecte pel seu criteri.

Totes les dones entenen la prohibició expressa de no donar a conèixer a ningú la ubicació del recurs, tant per la seva pròpia seguretat, com per la seguretat de la resta de dones acollides. Encara així, són moltes les dones que ens han exposat les dificultats amb les que es troben a l'hora de mantenir el secret de la seva ubicació. Si bé es tracta d'una qüestió de difícil solució, es planteja la necessitat de reflexionar-hi.

El canvi de ciutat que es produeix principalment a Sevilla implica la suspensió temporal de moltes relacions afectives. Això és especialment dur tant per les dones com per les seves filles i fills, ja que es tracta d'uns moments en els que el suport de les persones estimades és molt necessari. Treballar per tal que la xarxa relacional tant de les dones com de les seves filles i fills es conservi és una aspecte que no es pot deixar de banda.

4.6.4 Respecte a la recuperació de l'autonomia

Resulta del tot inadequat que sigui per raons econòmiques que les dones romanguin més temps de l'estrictament necessari als recursos d'acollida. Al llarg d'aquest apartat ha quedat palesa la necessitat imperant d'ampliar els

ajuts econòmics, les opcions laborals i de formació, així com les possibilitats d'accés a un habitatge per les dones que han sobreviscut a situacions de violència.

En els casos en què les dones es troben en situació administrativa irregular, es fa imprescindible l'obertura de més canals que permetin regular la seva situació, per tal que aquesta continuï sent un factor que bloquegi les seves possibilitats de sortida dels recursos d'acollida.

4.6.5 Respecte al paper de la denúncia

Tal com ha quedat palès, és imperatiu separar l'accés als drets i als recursos públics de la denúncia penal i de l'ordre de protecció. D'altra manera les dones es veuen moltes vegades compel·lides a denunciar per a obtenir alguns dels serveis als que tindrien dret. Hem de tenir present que ni totes les dones volen, ni totes les dones poden denunciar.

5. Després de l'estadia a la casa d'acollida

5.1 La sortida del recurs d'acolliment: moment d'incerteses

Els temps de permanència en els recursos d'acolliment és molt flexible. Varia segons les circumstàncies de cada dona acollida i segons la ciutat. Encara així, per les dones entrevistades el tema del temps de la estadia apareix sovint rodejada d'incerteses, dubtes i inquietuds. Les dones, en general, no coneixen el temps exacte que podran fer ús del recurs. En la majoria dels casos no són elles les que decideixen quan s'ha acabat el seu procés (sempre que no incompleixin una norma greu que sigui motiu d'expulsió o que vulguin voluntàriament abandonar el recurs), sinó que és l'equip d'intervenció el que considera que el seu procés ha de continuar fora del recurs. Aquesta incertesa sobre el temps d'estada, genera inseguretat en les dones, que no saben si amb aquest temps hauran pogut recuperar-se i reorganitzar la seva existència fins al punt de poder viure d'una forma totalment autònoma i independent, tant ella com les seves filles i fills.

Així ens relaten el moment de la sortida algunes dones:

Estuve en la Casa tres meses y medio. Todavía estaba en la práctica laboral, todavía no tenía el trabajo. Ellos me propusieron que tenía que salir de allí para venir aquí. Me dijeron que era por nuestro bien, por los niños. Fue brusco... Pues salir, comenzar a hacer una vida más independiente. Te tienes que comprar la comida, los libros, pagar la luz, la ropa a los niños... Pero luego nos acostumbramos (dona a Sevilla).

De hecho fueron muy, muy lentas conmigo a comparación con otras muchachitas, me dicen 'si sales, con calma'. Como estoy en tratamiento psicológico por depresión, por todo lo que me ha pasado, ellas a mí, me dijeron 've con calma, ve tranquila'. Me dieron 15 días más para hacer las cosas con tranquilidad, con calma. De hecho salí días antes, no que tienes que salir de la noche a la mañana. A otras sí que le dicen 'tienes

que salir en 24 horas'. Todos los casos son distintos, cada una lleva su proceso, todas no somos iguales (dona a Bilbao).

Me da mucho miedo salir de la casa. El piso puente sería para 6 meses, creo. Yo no puedo hasta que tenga todos mis papeles regularizados. No es que te digan "tú vete y te dejamos en la calle, a tu aire..." No, a mí me dijeron que no me iban a dejar sola, a mí me hicieron un plan de trabajo, de en la estadía que vas a estar en la casa, cuáles son tus metas, que se establecen entre ellos y tú. Eso también te lo hacen firmar, pero tú tienes que estar de acuerdo (dona a Barcelona).

També és important destacar que les inseguretats de les dones davant la nova etapa que se'ls presenta estan vinculades a que han de (tornar a) acostumar-se a fer les coses per sí mateixes. Començaran una vida amb noves responsabilitats i preocupacions i, davant de possibles complicacions, ja no estaran d'una forma contínua les professionals que els brindin la seva ajuda i suport. Com els relats de les dones ho expliciten clarament:

Lo que te encuentras cuando sales, son muchas responsabilidades, muchas, la casa. Llevas una temporada en un piso, los gastos. En un piso de acogida no pagas nada, sólo tus gastos. Y luego sales de allí, que si luz, que si agua, los viajes, todo. Si se rompe algo lo tienes que pagar tú, esta es la realidad. Porque allí estás protegida, por las chicas que están contigo en la casa de acogida. Después ya estás como más libre (dona a Bilbao).

Al salir, me preocupa la vivienda. Me faltan dos semanas para cumplir los 6 meses, tiempo en el que existe la posibilidad de irme a un piso. Ahí tendré que hacer la comida, enfrentarme a otra vida, esto me da un poco de miedo porque siempre estuve acompañada, nunca he estado sola (dona a Sevilla).

5.2 Les implicacions de la duració de l'acolliment temporal

Les professionals de totes les ciutats coincideixen en que una estada de més de 6 mesos no és recomanable si es vol evitar la dependència i fomentar l'autonomia de les dones, sense caure en un model excessivament intervencionista.

Per exemple, al projecte relatiu al centre d'acollida de Sevilla així s'explicita:

Para evitar los efectos secundarios de la institucionalización, se propone para esta fase de tratamiento estancias cortas de 3 a 6 meses, con el fin de normalizar la situación de la mujer y los/las menores en contextos no institucionalizados y dependientes. De este modo, se fomenta la autonomía de la mujer y las habilidades de respuesta (Proyecto AGISE, Servicio Integral de Atención y Acogida a Mujeres Víctimas de Violencia de Género y sus Hijas e Hijos, Programa de Casa de Acogida, Junta de Andalucía, enero de 2009).

I com ens comenta una educadora social a Bilbao:

Hay mujeres que ya podrían estar afuera pero están haciendo un trabajo muy bonito y ves que quieren seguir trabajando cosas, y que continúan y entonces dices vamos a seguir trabajando y vamos a esperar que tengas mayor estabilidad todavía, mucha mayor. Hay otras con una estabilidad más pequeña pero con algo económico y les dices que tienen que salir. Pues si no estarían eternamente. Hay algunas que sí están más de un año, no la mayoría, la media estaría en los 7 meses.

A la pràctica mentre a Sevilla la durada de l'estada, en general, es situa entre els 3 i els 6 mesos; tant a Bilbao com a Barcelona es detecta una tendència a realitzar períodes d'acolliment de més llarga duració, que toquen o superen l'any. A Barcelona fins i tot hem trobat algun cas especial en el que l'estada supera els 4 anys.

En aquest sentit, la directora de la casa de Barcelona assenyalava el problema de la "cronificació" de l'estada al recurs. La manca de sortida per a moltes dones, sovint implica moltes dificultats, fent inevitable l'ampliació del període

d'estada i fent cada cop més complicada la sortida del recurs. Així, ens ho explicava:

Tratas de fomentar la independencia y se acaba produciendo lo contrario [...] Es muy complicado, tenemos dificultades, hay mujeres que se desesperan por que no ven salida. Y otras generan una dependencia del recurso y la salida es negativa para ella porque han generado dependencia. Y aquí es donde tenemos muchas dificultades, no podemos poner plazos y entonces no entienden por qué marcharse. Las mujeres temen a veces tener que irse, saben que no es un recurso indefinido y que no tienen capacidad de vivir de una forma autónoma.

Tot i que les estades a Bilbao també es poden allargar més enllà dels sis mesos, l'organització de l'acollida fa que aquest aspecte esdevingui menys problemàtic. El fet de que les professionals no es trobin als recursos, facilita que el distanciament dels serveis es pugui fer d'una forma gradual, així com també possibilita treballar la qüestió de l'autonomia independentment del tema de l'habitatge.

Hem pogut observar que existeix una paradoxa entre la autonomia i la dependència que les dones han d'assumir quan surten de la casa i els recursos materials dels que disposen. L'avaluació de la sortida del recurs d'acollida de cada dona dependrà del procés que cada una ha desenvolupat per a complir el seu pla de treball. Nogensmenys, el temps de duració de l'estança estarà d'alguna forma determinat pels recursos materials que se'ls pugui oferir a cada dona. Existeix una voluntat política clara de "no deixar cap dona al carrer". No obstant, com exemple, dones que han complert satisfactòriament el procés d'enfortiment de la seva persona però no tenen les ajudes econòmiques (ni treball) per a enfrontar un projecte autònom d'habitatge, romandran més temps en el recurs d'acollida temporal.

Per tant, les variables que entren en joc a l'hora de donar per acabat el procés de recuperació de les dones són múltiples i es presenten d'una forma interrelacionada. El procés de recuperació psicològica i emocional, la situació judicial, la regularització de la situació administrativa si escau, la independència econòmica i l'accés a l'habitatge són sols alguns dels factors que incideixen directament en la durada de l'acolliment.

La qüestió de l'habitatge ha anat guanyant cada cop més pes entre les dificultats que han de superar les dones en el moment de recuperar la seva independència. Actualment, la major part de les dones no disposen d'una vivenda a la que tornar. La majoria estaven de lloguer i la ruptura de la situació de violència va suposar la pèrdua definitiva de la llar:

Yo tenía mi trabajo, mi dinero, tenía todo y quedarme en nada, sin piso, sin dinero, sin trabajo... yo tengo dos hijos que mantener, tengo que pagar el colegio (dona a Barcelona).

Estoy reuniendo todo como una hormiguita, para ver qué depara el futuro conmigo, porque tampoco puedo hacer todo a las apuradas, tengo que pagarme todo, no me da ni para reunir. Metiendo en una hucha yo y mi hijo, estamos metiendo los dos. Volver a mi país me gustaría, pero si tuviera una casa. Pero no la tengo, porque lo perdí todo al venir para acá (dona a Bilbao).

Si bé algunes dones durant el període de l'acolliment han pogut resoldre la situació econòmica, trobant feina, o d'habitatge i deixaran de dependre dels recursos de l'administració, d'altres, tal com s'ha explicat a l'apartat anterior, disposen d'ajuts econòmics estatals que els hi permeten fer-se càrrec de les despeses derivades de l'habitatge i la manutenció familiar. Tot i així hi ha moltes dones que si bé continuen necessitades d'una vivenda, no es troben en la necessitat del tipus d'atenció que es dispensa des dels recursos d'acolliment temporal. Són dones per les quals els recursos d'acolliment temporal ja no són un ajut sinó que comencen a ser una limitació per a la seva autonomia.

5.3 Els pisos tutelats o pisos pont

Els pisos tutelats o pisos pont constitueixen el tercer recurs d'acolliment que s'ofereix a les dones, a mig camí entre l'acolliment temporal i la plena independència dels recursos que l'han albergat. A Sevilla i a Bilbao hi ha pisos ponts. A Barcelona n'existeixen alguns propietat d'entitats privades que els ofereixen per diferents col·lectius, entre ells les dones que han sobreviscut a la violència masclista.

Per aquests casos a totes les ciutats es disposa de recursos específics. Es tracta d'apartaments autònoms denominats pisos ponts o pisos tutelats. A continuació, una breu descripció d'aquest tipus de pisos a les tres ciutats.

En Sevilla actualment existeixen dos pisos tutelats. Segons els documents de l'Agencia AGISE (Servicio Integral de Atención y Acogida a Mujeres Víctimas de Malos Tratos y sus Hijas e Hijos, Programa de Pisos Tutelados, Junta de Andalucía, enero de 2009), l'habitatge “estará completamente equipada en lo relativo a muebles y enseres y en condiciones higiénicas y acogedoras, así mismo se dotará de productos básicos de alimentación, limpieza e higiene. [...] El seguimiento de las mujeres se realiza, principalmente, a través de visitas domiciliarias de l@s distint@s profesionales, con una periodicidad variable”. Per últim, “existe un tiempo limitado de estancia (aproximado) en la vivienda, en función de las necesidades de cada mujer (6 meses). Si la mujer considera que necesita más tiempo del fijado, solicitará por escrito una prórroga, 15 días antes de la fecha inicial fijada como fin del contrato”.

Una de les dones entrevistades a Sevilla i que resideix en un pis tutelat, ens va explicar que estava realment satisfeta amb la possibilitat d'estar vivint sola amb els seus fills en un pis i, per primera vegada, estava experimentant la sensació de tenir el control sobre la seva pròpia vida i la dels seus fills. Després d'anys de violència i submissió al seu marit, el fet de tornar a ser una persona autònoma i independent en decisions tan quotidianes com l'elecció del sopar o de sortir per anar al cine quan ho desitja, és viscut per ella d'una forma nova i agradable.

Nogensmenys, com succeeix al parlar de les experiències relatives a la sortida de les dones de les cases d'acollida, l'estança en un pis tutelat no està exempta de por i inseguretats amb respecte al futur que hauran d'enfrontar. Com ho expressa aquesta dona acollida en un pis pont a Sevilla:

Llevamos 7 meses y medio en este piso. [...] me preocupa muy en serio porque aquí no sé cuánto tiempo te puedes quedar. Me han dicho un año y se cumple en 2 meses. Pero no sé cómo lo voy a hacer porque, de momento, me han hecho fija, pero trabajo media jornada y gano 500 euros y si voy a salir de aquí, lo mínimo en un piso son 500 euros.

A Bilbao hi ha de recent creació un total de dos pisos pont o de suport en el que podran viure dones soles amb els seus fills i filles o en ocasions compartiran l'habitatge amb d'altres dones i els menors sota la seva responsabilitat.

Segons la informació lliurada per l'Ajuntament, tenen accés als Pisos de Apoyo "las mujeres alojadas en los pisos municipales de acogida que ya no requieran del nivel de atención y de protección que se presta en estos o aquellas otras que, aún sin haber pasado previamente por ellos, hayan sido atendidas en el Programa municipal de Intervención Social con Mujeres Víctimas de Violencia de Género".

Respecte al temps d'estança, si bé en principi el termini de permanència és de tres mesos en funció del pla de treball que s'ha creat per a cada dona, existeix la possibilitat d'estendre aquest termini "por períodos mensuales hasta un máximo de estancia de 6 meses. Durante ese tiempo las mujeres se encargarán de su propia manutención y la de sus hijas/os". També "estarán permitidas las visitas sin pernocta, siempre que la mujer beneficiaria se encuentre en el piso. En ningún caso se permitirá el acceso al piso a su agresor" (Condiciones de acceso y estancia en el piso de apoyo, Ayuntamiento de Bilbao).

Serà doncs en els pisos pont on les dones comencen a adquirir certes responsabilitats. Les dones hauran de destinar el 20% dels seus ingressos per a pagar el pis i també es faran càrrec de les despeses de possibles avaries dels electrodomèstics o les instal·lacions. Per la seva part, l'Ajuntament s'encarrega de pagar les despeses del pis:

Con lo de la renta, ahora me va a venir un poco más justo el ahorro. Pero aún puedo seguir ahorrando, pago el 20% del piso cada mes que reciba. Ahora quiero encontrar un trabajo de una vez (dona en pis pont a Bilbao).

Igualment, convé destacar que si bé és cert que les dones poden portar visites al pis durant el dia (mai l'agressor), elles hauran de comunicar prèviament a les educadores aquesta trobada. En conseqüència, malgrat els pisos pont formin part del trajecte final per a que les dones es converteixin en subjectes

independents i autònomes, encara segueix prevalent el criteri de la seguretat com un dels elements que estructuraven les seves vides al recurs. Segons ens relata una dona que viu en un pis pont a Bilbao:

Entonces no puedo coger una persona y pagarle, porque en el piso puente no puedo llevar a nadie. Es autónomo pero me dijeron que cada persona que lleve lo tengo que comunicar. Es un poco un rollo. Estando en este piso no veo que pueda tener una persona cuidando a mi hija. Ese es mi miedo.

A Barcelona, actualment, només hi ha un sol pis pont gestionat per monges. Aquest pis compta amb set habitacions, convivint vàries dones amb les seves filles i fills. En el pis existeixen una sèrie de normes de convivència: s'han de respectar uns horaris, per sortir per la nit s'ha de demanar permís, mantenir l'anonimat del pis, entre d'altres. Cada dona es cuina el seu propi menjar (no hi ha càtering) i disposen d'una ajuda de 300 euros cada mes per a cobrir les seves despeses d'alimentació. No poden tenir televisió a les habitacions, només a la sala, ja que consideren important facilitar la interrelació entre les pròpies dones i així evitar l'aïllament.

Si bé és cert que hi ha projectats la posada en marxa de dos pisos , i es projecta construir-ne un o dos anualment, de moment els recursos existents són del tot insuficients. Aquesta circumstància no només limita les possibilitats de sortida de moltes dones sinó que a més a més agreuja el fenomen de la cronificació de la situació d'acolliment. Nogensmenys, la falta de recursos d'habitatge després de la casa d'acolliment és un dels aspectes més problemàtics assenyalats tant per les pròpies professionals com per les dones.

A Barcelona, encara que reconeixent que l'actual pis pont és fet servir d'una forma provisional per l'Ajuntament i que s'espera oferir ràpid més pisos, la paradoxa entre l'autonomia i la dependència de les dones es fa especialment evident. Si, per una banda, les dones es troben en una etapa en la que s'intenta prioritzar, sobretot, l'enfortiment de la seva autonomia i independència; al mateix temps, i per l'altra banda, les característiques de l'organització del recurs actual fan que les dones vegin limitada la seva autonomia en molts aspectes. En aquest sentit, i com per exemplificar la nostra observació, ens ha semblat especialment significatiu el fet que les habitacions del pis pont no

tinguin claus i que les dones hagin de picar al timbre cada vegada que vulguin entrar al pis. Aquesta situació, molt lluny de contribuir a la capacitat de les dones per a decidir sobre la seva pròpia vida, es converteix en un pas enrere si considerem que les dones comptaven amb claus a les seves habitacions durant l'estança a la casa d'acollida. Així ens ho explica una dona a Barcelona:

Es muy importante tener una llave. Porque cuando yo me fui de la casa, me sentía vacía, claro, el hecho de tener una llave... no tenía nada y dices: ¿a dónde voy si no tengo llaves, no tengo nada? Y aquí te dejaban tener la llave y llevártela a la calle y eso es para mí muy importante.

5.4 Conclusiones sobre la sortida de la casa d'acollida

5.4.1 Respecte com experimenten les dones la sortida del recurs

La majoria de les entrevistades pensen en el moment de la sortida amb molta por i incertesa. Si bé a l'arribar a la casa firmen un contracte on s'estipula el temps mig d'estança (sis mesos), elles saben que aquests termes són variables i a vegades pensen que en qualsevol moment els tocarà l'hora de sortir. A les dificultats per trobar un treball i un habitatge, se sumen les inseguretats que se'ls presenten al pensar com començar a valdre's per sí mateixes a l'haver d'enfrontar-se a un projecte independent de vida.

5.4.2 Respecte al temps d'estança en el recurs d'acolliment temporal

A cada una de les tres ciutats analitzades, el temps d'estança en el recurs és un tema complex i problemàtic. En tots els casos existeix un consens en reconèixer que un temps excessiu de permanència pot generar un alt nivell de dependència de les dones al recurs, en general, i a les professionals, en particular. Per evitar la "cronificació" de l'estança en el recurs d'acollida, les tres ciutats plantegen com temps mig aconsellable els sis mesos, malgrat s'han de tenir en compte les necessitats i particularitats de cada dona. Si a Sevilla el temps d'estança difícilment excedeix els sis mesos (l'estança mitja és de tres a

sis mesos), a Bilbao com a Barcelona trobem períodes d'acolliment més llargs, superant l'any d'estança. Observem que el temps d'estança al recurs estarà, en la majoria dels casos, directament relacionat amb els recursos disponibles (especialment, treball i habitatge) per a que les dones pugin encarar una vida autònoma i independent. Si Sevilla es manté dins dels marges aconsellables de temps d'acolliment és perquè compta amb més recursos econòmics per a contenir les necessitats de les dones en aquest trajecte final del seu procés d'acolliment.

5.4.3 Respecte als pisos pont o tutelats

L'objectiu d'aquests pisos és fonamentar l'autonomia de les dones i de les seves filles i fills a través d'habitatges independents. Les dones adquireixen més responsabilitats en la gestió i organització de la seva llar, al mateix temps que es fan càrrec d'una part del pagament de les despeses o dels pisos, segons cada ciutat. Sevilla presenta el model de pisos tutelats més consolidat. Bilbao compta amb dos pisos pont o de suport de recent creació. Per últim, Barcelona pel moment no posseeix cap pis pont propi, encara que sí està com a objectiu la creació de nous pisos en un futur. Ens sembla interessant destacar que, sobretot en el cas de Barcelona, existeix una relació complexa i paradoxal entre l'autonomia que es pretén fomentar i la dependència creada per algunes limitacions estructurals del recurs.

6. Conclusions

6.1 Els primers moments

- En el primers moments es detecta un gran desconeixement de les dones acollides sobre els serveis i els recursos dels que disposen un cop presa la decisió de trencar amb la situació de violència. En general, abans del contacte amb el circuit, desconeixen l'existència de recursos d'acolliment, de suport psicològic o d'ajudes econòmiques específiques per a elles i per a les seves filles i fills. Per la majoria d'elles abandonar la llar familiar fou un salt al no rés.

És imprescindible oferir una informació clara i comprensible sobre els serveis i les persones de referència a les que dirigir-se. Considerem imperant que les dones que viuen situacions de violència masclista a la parella, tinguin accés a la informació sobre els ajuts concrets als que tenen dret, la forma d'accedir-hi i les seves implicacions.

- Els primers contactes de les dones amb els serveis d'atenció, és de summa importància per a que les dones sentin confiança i decideixin tirar endavant amb la decisió de trencar amb la situació de violència. En general, el nostre treball de camp ha mostrat que les dones s'han sentit ben ateses i acompanyades en aquets primers moments, encara que continuem trobant dones que denunciïn una falta de sensibilitat per part de les i els professionals que les van atendre.

En aquest sentit, considerem important continuar treballant en la capacitat i la formació de les i els professionals que atenen les dones en els diferents moments del procés. Per tal de minimitzar la victimització secundària que pateixen les dones durant aquests moments és necessari garantir una atenció de les dones a partir de la comprensió de les seves demandes, el respecte als seus temps i el seu poder de decisió; així com evitar judicis de valor sobre les seves eleccions i els

seus actes, evitant actituds paternalistes que posin en qüestió les seves capacitats de decisió i actuació.

- L'estança a recursos d'emergència és especialment delicada, ja que les dones arriben molt desorientades, ferides i en estat de xoc. Són molts els esdeveniments derivats de la decisió presa i són moltes les incerteses a les que les dones hauran de fer front. És imprescindible que existeixin recursos específics per atendre les seves demandes durant aquests moments, dirigits especialment a garantir una atenció integral i de qualitat.
- En el cas de Barcelona, hem constatat l'absència d'un recurs d'emergència específic per a les dones en situació de violència masclista, fent-se servir pensions o recursos d'entitats privades on allotgen diferents col·lectius, dins d'un sistema general d'emergències socials a la ciutat. Per tant, és imprescindible que es construeixin i es posin en marxa els recursos específics que l'Ajuntament té projectats per l'acolliment d'emergència. Mentre Barcelona no disposi de recursos d'emergència concrets i propis, es fa necessari buscar una solució immediata dirigida a evitar que les dones es vegin obligades a compartir aquests moments amb persones de col·lectius amb necessitats i demandes molt diferents a les seves.
- La diversitat d'experiències, de tarannàs, d'origen, d'edat, entre d'altres, fa que les dones tinguin diferents demandes i necessitats en l'acolliment d'emergència, de més o menys contenció, de diferent grau d'acompanyament i de protecció. Les limitacions dels recursos d'emergència alhora d'atendre la diversitat de les dones i de les seves circumstàncies fa necessari que el temps d'estada en aquests recursos d'emergència és reduïxi al mínim temps imprescindible per poder reprendre, d'una manera àgil i ràpida, una vida el més estable possible per ella i per les seves filles i fills.

6.2 L'estada als recursos d'acollida

- A totes les ciutats es mostra una voluntat d'atendre a totes les dones que necessiten d'acolliment, encara que existeixen greus mancances per fer front a determinades situacions en les que la violència no és l'únic factor a tenir present a l'hora de plantejar la intervenció amb les dones. Especialment greu és la situació de dones amb un consum actiu de drogues i/o alcohol, les treballadores sexuals i les dones amb trastorns mentals greus.

Esdevé necessari garantir l'atenció de qualitat a totes les dones, siguin quines siguin les seves circumstàncies. Això implica diversificar els recursos d'acollida i dotar-los de tot allò que sigui indispensable per atendre les demandes de totes aquelles dones per a les quals la violència no és l'únic element a tenir present.

- El recursos d'acolliment temporal esdevenen l'única llar per a les dones i les seves filles i fills. Encara així no tots estan pensats tenint present la necessitat d'intimitat de les dones i la de les seves filles i fills.

Considerem fonamental que les dones i les seves filles i fills puguin comptar amb un espai idoni per a desenvolupar les seves relacions familiars, possibilitant que puguin dur a terme una vida el més semblant possible a la vida que desitjarien portar fora del recurs.

- Entrar en un recurs d'acollida implica sovint una convivència amb altres dones. Si bé per una banda, pot ser molt beneficiós per les dones que no disposen de gaire xarxa social i/o familiar, l'haver d'estar convivint constantment amb altres dones no sempre és desitjat. Algunes dones troben a faltar espais i moments en els que estar soles i/o amb les seves filles i fills.

És imprescindible que les relacions entre les dones vinguin donades pel desig de conèixer-se, i no per l'obligatorietat de fer-ho. En aquest sentit, Sevilla és el model estudiat que dona més espai a les dones per triar la forma en la que volen relacionar-se entre elles.

- Segons els relats de les dones, la intervenció de l'equip d'atenció a vegades ha anat més enllà del rol d'acompanyament i atenció que seria idoni als recursos d'acolliment d'aquestes característiques. En alguns casos les i els professionals s'han extralimitat en les seves funcions, arribant a immiscuir-se en qüestions íntimes i privades, en les que no tenen per què intervenir. Especialment greu és, entre d'altres aspectes, quan aquesta sobrelimitació afecta a la relació entre les dones i les seves filles i fills.

Cal recordar que la finalitat d'aquests recursos és contribuir al benestar de les dones, i no fer-se càrrec de la seva tutela. Les dones, malgrat trobar-se en una situació de temporal dificultat, són adultes i mereixen en tot cas que se'ls hi respectin les seves decisions. Considerem que és aquest el criteri que ha d'orientar la intervenció de totes les i els professionals implicats en l'atenció a les dones.

Una intervenció recomanable seria aquella que es doni quan hi hagi una demanda prèvia de les dones, minimitzant les intervencions que puguin incidir o qüestionar el seu poder de decisió i el seu rol com a dones autònomes i com a mares.

- Tots els recursos d'acolliment contempen unes normes de funcionament que, si bé es justifiquen per motius de seguretat, sovint són limitadores de les activitats quotidianes, dels espais i els temps de les dones que hi viuen.

Malgrat que considerem que les normes bàsiques de seguretat solen ser necessàries, també és cert que podrien flexibilitzar-se i adaptar-se més a les demandes i necessitats específiques de cada dona. En aquest sentit les limitacions a la llibertat de les dones haurien d'afectar únicament i exclusivament a aquelles aspectes que poguessin situar-les en perill. Per d'altra banda, cal treballar per tal que la xarxa relacional tant de les dones com de les seves filles i fills es conservi i pugui continuar desenvolupant-se sense restriccions.

- Ha quedat patent una flagrant mancança de recursos socials, econòmics i d'inserció laboral dirigits a que les dones puguin reemprendre una vida

independent del recurs. D'aquesta manera s'allarga en el temps l'estadia als recursos d'acolliment, més enllà del que el procés de recuperació de les dones hauria de menester.

Creiem imperant l'ampliació dels ajuts econòmics, les opcions laborals i de formació, així com les possibilitats d'accés a un habitatge per les dones que han sobreviscut a situacions de violència. En els casos en què les dones es troben en situació administrativa irregular, es fa imprescindible l'obertura de més canals que permetin regular la seva situació, per tal que aquesta deixi de ser un factor bloquejador a l'hora de sortir del recurs.

- Malgrat els esforços d'algunes polítiques autonòmiques, la majoria de drets per les dones que han sobreviscut a una situació de violència masclista es deriven de la interposició d'una denúncia penal. Això fa que les dones siguin compel·lides a recórrer al sistema penal si es volen beneficiar d'aquests drets. D'una altra manera, les dones que no volen o no poden denunciar, es veuen excloses de la possibilitat d'accedir a aquests recursos.

Creiem fonamental separar l'accés als drets i als recursos públics de la intervenció del sistema penal. Considerem que la situació de violència s'ha d'acreditar a través dels equips d'atenció a les dones inclosos dins els circuits corresponents.

6.3 Després de l'acolliment

- Totes les professionals entrevistades coincidien en que el temps d'estança a la casa ha de ser curt en el temps (6 mesos aproximadament), encara així són moltes les dones que superen aquest temps d'estança.

Creiem imprescindible que es disposi de recursos necessaris per tal de que les dones puguin sortir dels recursos d'acollida dintre del temps recomanat. Del contrari es corre el risc de construir relacions de

dependència de les dones amb l'equip i el recurs, dificultant que les dones construeixin el seu projecte autònom.

- Segons els testimonis de les dones, la sortida dels recursos d'acolliment és viscuda amb una gran dosi d'incertesa i, inclús, d'angoixa. Pensem que per pal·liar aquests sentiments es podria treballar en dos sentits.

Per una banda, considerem que s'hauria d'establir una comunicació fluïda entre l'equip i les dones sobre el temps d'estadia i el moment de la sortida. Les dones no han de sentir por a que les facin fora del recurs abans que estiguin preparades ni que aquest moment sigui objecte d'especulacions per la seva part.

Per una altra, pensem que s'han d'enfortir molt especialment els recursos socials per a les dones que viuen als recursos, tant econòmics, com laborals, com d'habitatge. La dificultat d'accés al mercat de treball i a un habitatge són frens molt forts per a que les dones puguin fer el pas cap a una vida independent del recurs.

- A totes les ciutats existeixen pisos ponts o pisos tutelats dirigits a facilitar la sortida de les dones i les seves filles i fills. Tot i així aquests resulten del tot insuficients, i no sempre són adequats al que aquesta etapa del procés de recuperació de les dones necessitaria.

Encara que els pisos pont o tutelats ens sembla una bona opció per les dones que deixen el recurs d'acolliment temporal, considerem que els recursos disponibles haurien d'ampliar-se amb l'oferiment de més pisos. Particularment, a Barcelona es fa imprescindible la creació d'aquests recursos específicament per a dones que hagin sobreviscut a la violència masclista.

Abans de donar per acabat aquest informe volem destacar de manera especial algunes de les reflexions que han anat emergint al llarg de tota la recerca.

Les dones acollides, si bé estan passant per uns moments difícils, són dones valentes que han tingut el coratge de trencar amb una situació de violència masclista i que tenen les eines per tirar endavant amb la seva vida i la de les

seves filles i fills. El paper de l'administració ha de ser el de donar suport a les demandes que les dones tinguin durant el seu procés de recuperació. I no el de condicionar quin ha de ser aquest procés.

En aquest sentit és imprescindible acabar amb la imatge de dona submissa i passiva que sovint s'associa a les dones que viuen situacions de violència masclista i que està al darrere de moltes de les mancances que en aquest estudi s'han anat apuntant. Cal fer grans esforços per que la demanda de protecció de les dones, no anul·li la seva capacitat de decisió i el respecte pel seu criteri. Les demandes de protecció no poden ser utilitzades com a legitimadores de noves formes de control a les dones.

Les dones són diverses, així com també ho són les seves necessitats, les seves demandes i els seus interessos. És necessari diversificar els recursos d'acolliment amb l'objectiu de poder donar resposta a aquesta heterogeneïtat. Encara ara moltes dones en situació d'exclusió, continuen sent excloses dels recursos d'acolliment temporal: dones amb un consum actiu de drogues; dones que exerceixen el treball sexual, dones amb problemes de salut mental, entre d'altres, segueixen sense poder disposar de recursos adequats a la seves circumstàncies.

El dret de les dones a una vida lliure de violència per a ella i per les seves filles i fills no pot restar condicionat a la intervenció d'un sistema penal, que no disposa de les eines adequades per a tractar la complexitat que comporta el tema aquí estudiat. Es tracta d'un dret que no pot ser condicionat ni per la interposició de la denúncia, ni per la concessió d'una ordre d'allunyament.

No podem acabar aquest estudi sense posar sobre la taula que els recursos d'acolliment, sigui quin sigui el model al que responen, no són una solució al problema estructural de la violència contra les dones. Continuen sent les dones les que es veuen obligades a deixar la seva llar i iniciar una nova vida des del no rés.

7. Bibliografia i documents consultats

- ANDERSON, Bonnie S. y ZINSSER, Judith P. (2000), *A history of their own. Volume II. Women in Europe from prehistory to the present*. A revised edition. New York: Oxford University Press.
- BERMÚDEZ, Eva y ROSAL, Lidia (1999), “El moviment en contra la violència domèstica”, en *Revista Catalana de Sociologia*, Vol.8, pp.95-115.
- BODELÓN, Encarna (1998), “El cuestionamiento de la eficacia del derecho en relación a la protección de los intereses de las mujeres”, en *Delito y sociedad*, Año VII, núm. 11/12, pp. 125-37.
- BODELÓN, Encarna (2006), “La Ley española contra la Violencia de Género a tres años de su aplicación”, Ponencia 14 de octubre. Inédito.
- BOSCH, Esperanza y FERRER, Victoria A. (2002) *La voz de las invisibles*, Madrid, Cátedra.
- COBB, Sara (1997) «Dolor y paradoja: La fuerza centrífuga de las narraciones de mujeres víctimas en un refugio para mujeres golpeadas». En Pakman Ed., *Construcciones de la experiencia humana*, Vol. II: GEDISA, Barcelona, pp. 17-62.
- Condiciones de acceso y estancia en el piso de apoyo, Ayuntamiento de Bilbao.
- Decreto 148/2007, de 11 de septiembre, regulador de los recursos de acogida para mujeres víctimas de maltrato en el ámbito doméstico del País Vasco.
- Documento de AGISE, 2009, Servicio integral de atención y acogida a mujeres y víctimas de malos tratos y sus hijas e hijos. Programa de pisos tutelados.
- Documento de AGISE, 2009, Servicio integral de atención y acogida a mujeres y víctimas de malos tratos y sus hijas e hijos. Programa de casa de acogida.

- LARRAURI, Elena (1994). *Mujeres, derecho penal y criminología*. Madrid: Editorial Siglo XXI.
- LARRAURI, Elena (2003), “¿Por qué retiran las mujeres maltratadas las denuncias?”, en *Revista de Derecho penal y Criminología* (12), p. 302.
- LARRAURI, Elena (2007), *Criminología crítica y violencia de género*. Madrid.
- LEY 13/2007, de 26 de noviembre, de medidas de prevención y protección integral contra la violencia de género, de Andalucía.
- Ley 4/2005, de 18 de Febrero, para la Igualdad de Mujeres y Hombres.
- Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista (5/2008, 24 d'abril), de Catalunya.
- Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género
- MAQUEDA ABREU, María Luisa (2006), “La violencia contra las mujeres: una revisión crítica de la ley integral”, en *Revista Penal* (28), pp. 176 y ss.
- Pautes orientatives d'exploració i d'intervenció amb els fills i filles de les dones ateses per situacions de violència de gènere, 2007. Ajuntament de Barcelona.
- Programa municipal de atención social a mujeres víctimas de violencia, 2001, Bilbao.
- Protocolització de la intervenció grupal amb dones que pateixen o han patit violència de gènere, 2007. Ajuntament de Barcelona.
- Protocolització de la intervenció individualitzada amb dones que viuen o han viscut violència de gènere, 2007. Ajuntament de Barcelona.